

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU

TEMA SMRTI U ROMANU *KEDİ VE ÖLÜM* ERHANA BENERA

završni magistarski rad

Studentica:
Lejla Omerspahić

Mentorica:
prof. dr. Alena Čatović

Sarajevo, 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. SMRT KAO TEMA U TURSKOJ KNJIŽEVNOSTI	2
3. ŽIVOT I DJELO ERHANA BENERA	6
4. ROMAN <i>KEDİ VE ÖLÜM</i>	9
5. EGZISTENCIJALIZAM, FATALIZAM I PSIHOANALIZA	13
6. TEMA SMRTI U ROMANU <i>KEDİ VE ÖLÜM</i>	15
7. ZAKLJUČAK.....	35
8. BIBLIOGRAFIJA	36
9. PRILOG: PRIJEVOD DRUGOG POGLAVLJA	38

1. UVOD

Smrt kao tema u književnosti prisutna od je od njezinih samih početaka, međutim, u zavisnosti od perioda nastanka djela o smrti se pisalo na različite načine. Roman *Kedi ve Ölüm (Mačka i smrt)*, djelo turskog autora Erhana Benera objavljeno 1961. godine, nosi odlike moderne književnosti: subjektivnost, slobodu, unutrašnja duševna stanja i psihoanalizu, emotivnost, egzistencijalističke ideje. Romanopisac Bener u ovom djelu prikazuje unutarnji svijet čovjeka koji se susreće sa skorom smrću, ispituje njegovo ponašanje i motive njegovih postupaka, prikazuje međuljudske odnose i sukobe, kao i one u samom pojedincu. Može se reći da ovaj roman, kroz egzistencijalistički svjetonazor, predstavlja jednu vrstu interpretacije života prikazujući dramatičan život i kraj slikara Zahita İloğlua.

Kedi ve Ölüm roman je u kojem se propituje psihologija smrti, a prati slikara Zahita İloğlua, šezdesetogodišnjaka koji saznaje da je neizlječivo bolestan i da mu je ostalo još tri mjeseca života. U periodu kada je roman prvi put objavljen u Turskoj, zavrijedio je sve pohvale tadašnjih književnih kritičara zbog “originalnosti u obrađivanju teme smrti i veoma uspješne psihoanalize”.

U radu pod naslovom "Tema smrti u romanu *Kedi ve Ölüm* Erhana Benera" nastojat ćemo istražiti promišljanja i stavove o smrti u spomenutom romanu. Prvi dio rada čine uvodni dijelovi u kojima će biti riječi o temi smrti kroz historiju turske književnosti, životu i djelu turskog romanopisca i birokrate Erhana Benera, romanu *Kedi ve Ölüm* te njegovoj recepciji, na Zapadu i turskom govornom području.

Glavni dio ovog rada predstavlja analiza djela data hronološki, odnosno prati “korake do smrti”, i odnos glavnog lika prema smrti koji se često mijenja. Na kraju rada bit će riječi i o simbolizmu u romanu te smrti drugih likova.

Kao prilog ovom radu ponuđen je prijevod drugog poglavlja romana *Kedi ve Ölüm* u kojem slikaru Zahitu u san dolazi mačka crvenih očiju koju on tumači kao samu smrt.

2. SMRT KAO TEMA U TURSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Smrt kao tema u turskoj književnosti prisutna je od njenih najranijih perioda. Orhonski natpisi, najstariji tekstovi turske književnosti, nalaze se na spomenicima podignutim u spomen na preminule državne velikane. Svrha tih natpisa bila je predstaviti državnike i podučiti nove generacije njihovom junaštvu i moralnim vrijednostima. Na spomeniku Kul Tigina, mlađeg brata Bilge Kagana, ispisana je sljedeća rečenica: “*Öd tengri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümiş.*” Tu rečenicu turkolog Muharren Ergin prevodi ovako: “Vrijeme pripada Gospodaru. Čovjek je stvoren da bi umro”, a francuski turkolog Jean-Paul Roux na slijedeći način: “Odluku donosi Bog vremena, čovjek se rađa smrtnan.”¹

Tradicija recitiranja poezije nakon nečije smrti zauzima važno mjesto u turskoj književnosti. U predislamskoj turskoj književnosti ova vrsta pjesme naziva se *sagu*, a jedan od najljepših primjera tužbalice tog perioda jeste *Alp Er Tunga Sagusu*, pjesma o smrti Alp Er Tunge, mitološke ličnosti, koja je zabilježena i u Kašgarijevom rječniku *Dîvânu Lugâti't-Türk*.²

Sagu svoju tradiciju u islamskom periodu nastavlja kroz *mersiye* (u divanskoj književnosti) i *ağit* (u narodnoj književnosti). Mersija je vrsta tužbalice koja se prvi put pojavila u arapskoj i perzijskoj a potom i turskoj književnosti,³ a pjevala se nakon smrti velikana i uglednika, veličajući ih i prigovarajući sudbini zbog koje napuštaju ovaj svijet.⁴ Ağit, tužbalica iz narodne turske književnosti, također pjeva o smrti osobe za koju je napisana, žaleći za umrlim i hvaleći dobre osobine koje je imao dok je bio živ.⁵

Jedna od najslavnijih mersija jeste Bakijeva *Tužbalica u povodu smrti sultana Sulejmana*, poema od sedam strofa koja se ujedno smatra i remek-djelom iz njegovog *Divana*. U ovoj tužbalici napisanoj u formi terkib-i benda, opisan je sjaj vladavine sultana Sulejmana, nadmoć

---

¹ Yasemin Aslan, "Türk Romanında Ölüm (1859-1910)" (neobjavljena doktorska disertacija), Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2012, str. 31-32

² Ibidem, str. 32-33

³ Mustafa Aydemir, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Turkish Studies Dergisi*, br. 8, Ankara, 2013, str. 235

⁴ Yasemin Aslan, "Türk Romanında Ölüm (1859-1910)" (neobjavljena doktorska disertacija), Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2012, str. 33

⁵ Mustafa Aydemir, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Turkish Studies Dergisi*, br. 8, Ankara, 2013, str. 235

koju je priskrbio islamskom svijetu te pobjede na vojnom polju, te na kraju poziva na oplakivanje smrti vladara.⁶

Pjesme o smrti u klasičnoj turskoj književnosti pisane su uglavnom pod utjecajem islama. Pjesnici pjevaju o smrtnosti čovjeka i prolaznosti ovoga svijeta, a često i o svojoj brizi da li će, kada dođe trenutak smrti, na onaj svijet preseliti kao vjernici ili grješnici. Nikome nije poznato kako će i kada doći trenutak smrti pa pjesnici poput Fevrija i Seyfija, iz straha da će umrijeti kao nevjernici, nerijetko u pjesmama mole Allaha da umru oproštenih grijeha, izgovarajući šehadet.⁷ Zbog uvriježenog mišljenja da su užici i sve blagodati na ovom svijetu prolazni, a život na onom svijetu beskonačan, mnogi se pjesnici pretklasične i klasične turske književnosti prema životu i trenutku smrti odnose kao prema jednoj fazi, odnosno mostu koji će ih odvesti u vječni život i sjediniti s Allahom.⁸ U njihovoj poeziji, isto tako, nema zamjeranja niti pobune protiv Božije volje kada je riječ o smrti njihovih najmilijih. S druge strane, pjesnici poput Lamija i Leyle Hanım, u svojoj poeziji prigovaraju sudbini nazivajući je osvetoljubivom.⁹

Tema smrti u književnosti do tada pisanoj pod utjecajem islamskih učenja, nakon *Tanzimata* i pod utjecajem francuske književnosti dobiva jednu metafizičku notu: čovjek počinje razmišljati izvan okvira religije, odbacuje pravila i propise klasicizma te prihvata svu slobodu romantizma, pa se samim tim mijenja i njegov stav prema temama kao što su smrt, bitak, mašta – stvarnost, ljudska duša, Bog, i sl.¹⁰

Sada, za razliku od pojmova vječnog života i ponovnog sjedinjenja s Gospodarom, u književnost prodiru ideje o tome da sve nestaje sa smrću i da život nema smisao, te na taj način, pod utjecajem Zapada, tema smrti u turskoj književnosti pokreće val straha i potištenosti. Nakon *Tanzimata* mnogi pjesnici kao što su Akif Paşa, Recai Zâde Mahmut Ekrem i Abdülhak Hamit, u svojoj poeziji izražavaju bol nakon smrti voljene osobe, propituju samu smrt i razvijaju nove

---

⁶ Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 261

⁷ Abdülhakim Koçin, "Ölüm Gerçeğinin Türk Kültürüne ve Anadolu Türk Şiirine Yansıması", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, br. 5, Bursa, 2003, str. 147-148

⁸ Ibidem, str. 153

⁹ Ibidem, str. 149-150

¹⁰ Ahmed Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988, str. 537

filozofske ideje. Dakle, dok je tema klasične mersije, u kojoj nema propitivanja smrti, *umrli i njegove vrline*, tema tužbalice napisane nakon Tanzimata postaje *sama smrt*.¹¹

Temu smrti se u *romanima* pristupa na različite načine. Od prvog turskog romana pod naslovom *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, pa sve do razvoja modernog romana, motiv smrti često označava kraj priče ili način da se kazni zlikovac. Često se susrećemo i sa zaljubljenim koji pomišljaju na smrt jer se zbog raznih prepreka ne mogu sjediniti sa voljenom osobom. U romanu *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, smrt, odnosno samoubistvo glavnog junaka romana rezultat je nemoguće ljubavi i pritiska društva.¹²

Mnogi romanopisci bavili su se temom neustrašivosti svojih junaka pred smrću. Likovi pisca Namika Kemala najčešće su hrabri junaci koji se, iako preplašeni njome, bore sa smrću. U romanu *İntibah*, u kojem romanopisac iskazuje kako se smrt bliži svakim dahom, svi likovi na kraju umiru, a turski romanopisac i književni kritičar Tanpınar to tumači kao utjecaj Shakespearea i Hugoa, jer su u spomenutom romanu glavni uzroci smrti ubistvo, siromaštvo i tuga.¹³

U romanima iz tog perioda čest uzrok smrti jeste i „ukaljana čast“. Međutim, šta god bio uzrok smrti likova u romanu, stav koji je zastupljen kod većine romanopisaca posttanzimatskog perioda jeste da je smrt neizbježna i da se od nje ne može pobjeći.¹⁴

Moderni književnici, počevši od generacije romanopisaca okupljenih oko časopisa *Servet-i Fünûn*, za razliku od prethodne generacije pisaca izbjegavaju prikazivati smrt velikog broja likova i ne pokušavaju je propitivati. Cilj tih romanopisaca je objasniti *učinak* smrti na pojedinca i njegov unutarnji svijet. Oni pristupaju psihološkoj analizi i obrađuju temu smrti na dosta dublji način. Islamska učenja koja su dominantna u tanzimatskom romanu gube na važnosti u

---

¹¹ Mustafa Aydemir, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Turkish Studies Dergisi*, br. 8, Ankara, 2013, str. 236

¹² Burcu Şahin, "Tanzimat'tan Cümhuriyet'e Türk Romanında Ölüm (1872-1923)" (neobjavljen magistarski rad), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2015, str. 195

¹³ Yasemin Aslan, "Türk Romanında Ölüm (1859-1910)" (neobjavljena doktorska disertacija), Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2012, str. 61-62

¹⁴ Burcu Şahin, "Tanzimat'tan Cümhuriyet'e Türk Romanında Ölüm (1872-1923)" (neobjavljen magistarski rad), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2015, str. 196

modernom romanu pa se tako samoubistvo više ne obrađuje kao grijeh, već kao oslobođenje, spas pojedinca od tuge i beznada.¹⁵

---

¹⁵ Burcu Şahin, "Tanzimat'tan Cümhuriyet'e Türk Romanında Ölüm (1872-1923)" (neobjavljen magistarski rad), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2015, str. 200-201

3. ŽIVOT I DJELO ERHANA BENERA

Hikmet Erhan Bener rođen je 19. aprila 1929. godine u Nikoziji, gradu u kojem je njegov otac Mustafa Raşit Bener, jedan od prvih doktora nauka u Republici Turskoj, obavljao dužnost nastavnika u jednoj srednjoj školi na Kipru.¹⁶ Njegova majka Mediha Hanım, kćerka uglednog kadije Sait-efendije, bila je veoma obrazovana žena koja je svirala klavir, poznavala francuski jezik, zanimala se za francusku i tursku književnost i tu ljubav prenijela na svoju djecu.¹⁷

Jedna od utjecajnijih ličnosti u životu Erhana Benera bio je i njegov stariji brat Vüs'at O. Bener, koji je također bio književnik. Svog mlađeg brata naučio je da čita i piše te mu u ranom djetinjstvu, zajedno sa njihovom majkom, čitao stripove, dječije časopise i romane, a svakog četvrtka bi ga, dok su živjeli u Bursi, vodio u kino. Bilge Bölükbaşı, mlađa sestra Erhana i Vüs'at O. Benera, također je bila književnica i dramaturginja na Radiju Ankara.¹⁸

Kako je Mustafa Raşit Bener po službenoj dužnosti boravio u raznim dijelovima Anadolije, porodica je bila prinuđena na česte selidbe, pa je Erhan Bener obrazovanje stjecao u različitim gradovima, osnovno obrazovanje u Bursi, Sivasu, Zileu i Boluu,¹⁹ a srednjoškolsko u Balıkesiru i Kayseriju.

Period pohađanja Srednje škole u Kayseriju bilo je veoma značajno za književno stasavanje pisca. Tada je napisao svoje prve pjesme koje su objavljene u časopisu *Erciyes*, a uz očevu finansijsku pomoć objavio i zbirku pjesama pod nazivom *Sesler (Glasovi)*.²⁰ Također, njegova je prva pripovijetka, *Küçük İstasyon (Mala stanica)*, 1945. godine objavljena prvobitno u časopisu *Erciyes*, a potom i u novinama *Cumhuriyet*, u sklopu *Nagrade za najbolju pripovijetku Yunus Nadi*.²¹

---

¹⁶ Betül Özçelebi, *Erhan Bener Hayati, Sanatı ve Eserleri* (neobjavljena doktorska disertacija), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004, str. 1

¹⁷ Ibidem, str. 2

¹⁸ Feridun Andaç, *Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk*, "GLOBUS" Dünya Basınevi, İstanbul, 2004, str. 29-31

¹⁹ Betül Özçelebi, *Erhan Bener Hayati, Sanatı ve Eserleri* (neobjavljena doktorska disertacija), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004, str 6-7

²⁰ Ibidem, str. 9

²¹ Betül Özçelebi, "Erhan Bener'in Öykücülüğü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, br. 2, Ankara, 2010, str. 158

Nakon uspješnog okončanja studija na Odsjeku za računovodstvo Fakulteta političkih nauka, Erhan Bener 1950. godine počinje raditi kao pripravnik u Ministarstvu finansija. Nakon tri mjeseca pripravnštva, uspješno polaže ispit za finansijskog inspektora i biva imenovan u službu kao pomoćnik finansijskog inspektora u Istanbulu. Međutim, petnaest dana nakon dolaska u Istanbul, u sklopu istrage Udruge mladih u Ankari biva uhićen zbog optužbi za ljevičarski aktivizam da bi tri mjeseca kasnije bio pušten na slobodu zbog nedostatka dokaza.

Nakon izlaska iz zatvora imenovan je za službenika za kontrolu u Poreznom uredu u Ankari, a ubrzo nakon toga, 1951. godine, počinje raditi kao pomoćnik stručnjaka računovodstva.²² Potom 1954. godine odlazi u vojsku a 1959. godine, zbog problema sa srcem, biva razriješen vojne dužnosti te se vraća u Istanbul gdje radi kao računovođa.²³

1963. godine započinje službu u uredu Savjetnika finansija u Ambasadi Republike Turske u Parizu. Roman *Kedi ve Ölüm* u tom periodu biva preveden na francuski jezik i objavljen u izdavačkoj kući *Albin Michel* 1965. godine.²⁴

Erhan Bener je nakon toga obavljao razne dužnosti, a 1975. godine svojevrijedno odlazi u penziju.²⁵

Plodno književno doba za Erhana Benera počinje objavljivanjem romana *Acemiler (Početnici)* 1952. godine,²⁶ i traje do 1966., kada je objavljen roman *Baharla Gelen (S proljećem)*. Period od deset godina koji je uslijedio obilježen je okupiranošću profesionalnim obavezama. Usprkos tome, Erhan Bener nastavlja s pisanjem, ovaj put stručnih knjiga o finansijama i računovodstvu, koje su prihvaćene i ocijenjene kao značajan doprinos struci.²⁷

Nakon odlaska u penziju 1975. godine, u različitim vremenskim periodima obavljao je dužnost urednika časopisa *Özgür İnsan* (1975-1977), *Sanat Rehberi* (1982) i *Mülkiyeliler Birliği*

---

²² Betül Özçelebi, *Erhan Bener Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (neobjavljena doktorska disertacija), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004, str. 13-14

²³ Ibidem, str. 15-16

²⁴ Ibidem, str. 18-19

²⁵ Ibidem, str. 20

²⁶ Feridun Andaç, *Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk*, "GLOBUS" Dünya Basınevi, İstanbul, 2004, str. 78

²⁷ Betül Özçelebi, *Erhan Bener Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (neobjavljena doktorska disertacija), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004, str. 28

(1992-1993),²⁸ a u svijet književnosti se vratio pisanjem djela *Yalnızlar (Usamljeni)*, u kojem opisuje “birokratski period” svoga života. Pored novih izdanja već objavljenih djela, pisac Erhan Bener neprestano je pisao i nova,²⁹ sve do svoje smrti 2007. godine.

---

²⁸ Feridun Andaç, *Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk*, "GLOBUS" Dünya Basınevi, İstanbul, 2004, str. 245

²⁹ Betül Özçelebi, *Erhan Bener Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (neobjavljena doktorska disertacija), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004, str. 28

4. ROMAN *KEDİ VE ÖLÜM*

Roman *Kedi ve Ölüm (Mačka i smrt)* prvi put je objavljen 1961. godine kod izdavačke kuće *Dün-Bugiün* pod prvobitnim nazivom, *Ara Kapı (Prolaz u međuprostoru)*.³⁰ Nakon što ga je 1965. godine na francuski jezik preveo Jean-Pierre Dorian i izdavačka kuća Albin Michel objavila pod nazivom *Chat et la Mort*,³¹ on osvaja Nagradu za najbolji roman Francusko-turskog kulturnog društva. Autor, pod utjecajem naziva djela u francuskom prijevodu, odlučuje promijeniti naziv na turskom jeziku i u narednim izdanjima roman biva štampan pod naslovom *Kedi ve Ölüm*.³²

Roman prati slikara Zahita İloğlua, šezdesetogodišnjaka koji saznaje da je neizlječivo bolestan i da mu je ostalo još tri mjeseca života. Potresen ovom viješću, slikar se prepušta sjećanjima, počinje razmišljati o svojoj prošlosti i propitivati svoje postojanje. Vjerovatno prvobitni naziv romana *Ara Kapı (Prolaz u međuprostoru)* proizilazi iz ideje da se glavni junak nalazi na pragu između prošlosti i sadašnjosti, života i smrti.

Iz slikarevih retrospekcija saznajemo da je djetinjstvo proveo u siromaštvu jednog sušnog anadolskog gradića i da je, nakon što je položio ispit Ministarstva nacionalnog obrazovanja, poslan na studij slikarstva u Belgiju. Godine koje je proveo tamo utjecale su na njegovu osobnost i razumijevanje umjetnosti. Nakon završetka studija u domovini ga je dočekala velika ekonomska kriza pa se slikar, iako ponesen snovima o tome da otvori galeriju i jednoga dana postane veliko ime, zadovoljava službom nastavnika likovne umjetnosti u jednoj osnovnoj školi.

Zahit İloğlu se po povratku u domovinu ženi i ubrzo dobiva prvo sina, pa kćerku. Kćerka umire s pet godina od španjolske groznice i to je Zahitov prvi susret sa smrću koja ga duboko potresa, ali slikar ipak nalazi snagu da nastavi dalje. Smrt se u njegov život po drugi put vraća nakon 25 godina i uzima mu suprugu. Zaključivši kako nije bio sretan u tom braku, ubrzo sklapa drugi sa dosta mlađom ženom, udovicom. Međutim, Zahitovi prijatelji ovaj brak smatraju neprimjerenim jer ima dvadesetpetogodišnjeg sina s kojim živi, pa i sam slikar, nakon što ih, na dan kada je saznao da je teško bolestan, vidi kako šetaju zajedno, počinje sumnjati u njihovu

---

³⁰ Betül Mutlu, Predgovor za: Bener, Erhan, *Kedi ve Ölüm*, Everest Yayınları, İstanbul, 2019, str. 7

³¹ U značenju Mačka i smrt

³² Murat Çıkla, "Erhan Bener'in *Kedi Ve Ölüm*'üne Fatalist Ve Psikanalitik Bir Yaklaşım Ve Romandaki Ölüm Duygusunun Resimsel Okunması", *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, br. 2, Ankara, 2019, str. 274

odanost te pomišlja kako postoji nešto više između njegovog sina i nove supruge što ga proganja sve do smrti.

Druga misao koja opsjeda um slikara Zahita jeste želja za stvaranjem djela koje će ga učiniti besmrtnim. Međutim, on nema vremena da stvori takvo djelo. Bolest se postepeno pogoršava. Jedne noći slikar osjeća težinu na prsima i vidi da mu je na prsima mačka, užarenih, crvenih i prijetećih očiju. Slikar ubrzo shvaća da to nije obična mačka, već Azrail koji će mu uzeti dušu. Smrt, kojoj prvobitno nije pridavao značaj, sve je bliža. Sada obuzet sumnjama, strahom, nemirom i razmišljanjima o smrti, slikar gubi vezu sa stvarnošću i nemilosrdno ubija mačku koja je slučajno ušla u kuću i na trenutak povjeruje da je pobijedio smrt.

Kako strahoviti bolovi koje slikar osjeća postaju sve jači i učestaliji, a samim tim i siguran znak da se smrt približila, Zahit počinje osjećati ljubomoru prema mladosti i poletu svoje mlade supruge, vjerujući da mu je ona "ukrala" život, svu ushićenost i zanos. Ubijeden da je isto učinila svom preminulom suprugu prije njega, jedne noći odlučuje je ubiti i tako povratiti svoj život. Mlada žena spava i nije svjesna opasnosti koja se približava, a Zahit odlazi po kuhinjski nož. Međutim, slabog i iznemoglog slikara Zahita u povratku, na stepeništu, dočekuje smrt i on ostaje tu, bez svijesti, s nožem u ruci.

Kedi ve Ölümler je roman u kojem se propituje psihologija smrti. U njemu se, kroz fatalistički i egzistencijalistički svjetonazor te različite simbole poput mačke, pauka, žene, krvi, i sl., tumači bespomoćnost čovjeka spram smrti, sama ideja smrti i ljudskog života kao i utjecaj razmišljanja o skoroj smrti na čovjeka. Slikar Zahit İloğlu na kalendaru bilježi vlastiti datum smrti te iako ima određen strah, u početku ne pridaje poseban značaj smrti. Od trenutka kada mačku koja mu dolazi u san protumači kao samu smrt, ona za Zahita prestaje biti apstraktan pojam već postaje stvarnost s kojom se on pokušava izboriti. Kako roman odmiče slikar postaje sve bespomoćniji, nemirniji i uplašeniji. Užasavanje od smrti ima različite učinke na Zahita pa on nije uvijek doslijedan u svojim razmišljanjima o smrti – ponekad je skeptičan, ponekad je prihvata i bespomoćno joj se predaje da bi je već u sljedećem trenutku očajnički pokušavao prevariti i pobjeći joj.

4.1. Recepcija

Neposredno prije objavljivanja romana 1961. godine, Erhan Bener u časopisu *Varlık* objavio je priču pod naslovom *Kedi (Mačka)* koja čini jedno (drugo) poglavlje romana.³³

U periodu kada je roman prvi put objavljen u Turskoj, zavrijedio je pohvale tadašnjih književnih kritičara zbog “originalnosti u obrađivanju teme smrti i veoma uspješne psihoanalize”. Muhtar Körükçü, turski književnik i kritičar, djelo *Kedi ve Ölüm* ocjenjuje kao prvi uspješan psihološki roman nakon romana *Fahim Bey ve Biz* Abdülhaka Şinasija Hisara, dok je drugi turski književni kritičar, Oğuz Ahmet Barkın, mišljenja da je Erhan Bener temu smrti, dosta čestu u književnosti, u svom romanu *Kedi ve Ölüm* uspio obraditi na potpuno drugačiji, poseban način – humanistički i iz duše.³⁴

S druge strane, književni kritičar Selim İleri smatra da Erhan Bener nije imao sreće kao pisac te da je roman *Kedi ve Ölüm* ostao nezapažen na području Turske. Prema njegovom mišljenju ovaj turski roman, usprkos tome što se proslavio u književnosti Zapadne Evrope šezdesetih godina, na svom govornom području nije stekao zasluženu slavu i „nažalost, nije poznat među turskim čitateljima“.³⁵

Neposredno nakon objavljivanja u Francuskoj 1965. godine, roman privlači pozornost Zapada, a pozitivne recenzije i pohvale dolaze, kako iz Francuske, tako i iz Belgije i Njemačke.

Kritičari sa Zapada slažu se sa turskim kritičarima u pogledu originalnosti djela, uspješnosti obrađivanja teme, izvanredne psihoanalize i introspekcije, jedinstvenog stila i ritma,³⁶ a dodatno, kao uspjeh, ističu opise i domete u dočaravanju poetične atmosfere Istoka, koja, prema mišljenju kritičara Jacquesa de Ricaumounta, “pored tragične ljudskosti priči daje i umjetničku notu.”³⁷

Roman u Francuskoj postaje aktuelan po drugi put, nekoliko godina nakon prvog izdanja, u periodu kada Erhan Bener ponovo službuje u Francuskoj (od 1969. do 1973. godine). Jedan se francuski redatelj, s željom da roman pretoči u film, obratio piscu. Redatelj, njegova supruga i

³³ Bener, Hikmet Erhan, “Kedi”, *Varlık Yıllığı 1961*, br. 800, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1961, str 352-355

³⁴ Betül Mutlu, Predgovor za: Bener, Erhan, *Kedi ve Ölüm*, Everest Yayınları, İstanbul, 2019, str. 11-12

³⁵ Selim İleri, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, str. 481-482

³⁶ Betül Mutlu, Predgovor za: Bener, Erhan, *Kedi ve Ölüm*, Everest Yayınları, İstanbul, 2019, str. 12-13

³⁷ Feridun Andaç, *Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk*, "GLOBUS" Dünya Basınevi, İstanbul, 2004, str. 167

Erhan Bener neumorno su radili na projektu za koji su napisali scenarij i započeli birati glumce, međutim, producent je u zadnjem trenutku odustao od filma.³⁸

Roman *Kedi ve Ölüm* je imao izvrsnu recepciju u Evropi gdje je postao aktuelan u dva navrata, međutim, na svom je govornom području, i pored pohvala tadašnjih turskih književnih kritičara, ostao relativno nezapažen.

---

³⁸ Betül Mutlu, Predgovor za: Bener, Erhan, *Kedi ve Ölüm*, Everest Yayınları, İstanbul, 2019, str. 10

5. EGZISTENCIJALIZAM, FATALIZAM I PSIHOANALIZA

Egzistencijalizam kao filozofski pravac nastaje u drugoj polovici 19. stoljeća,³⁹ a kao književni pokret razvija se nakon Drugog svjetskog rata djelovanjem francuskog književnika i filozofa Jean-Paula Sartrea. Ovaj pravac, čije je osnovno polazište beznadežnost čovjeka koji život smatra apsurdnim jer nije u mogućnosti spoznati nikakav viši smisao života i svijeta koji ga okružuje,⁴⁰ u tursku književnost ulazi 1940-ih godina, posredstvom prvih rasprava i članaka napisanim o egzistencijalizmu. Objavljivanje Sartreovog rada pod nazivom "Egzistencijalizam je humanizam" u časopisu *Tercüme* bio je jedan od najvažnijih koraka na ovom polju.⁴¹

Egzistencijalizam se u književnosti definira i kao pravac koji tematizira ljudsko postojanje, čovjeka otuđenog od društva, nemirnog i nesretnog, u potrazi za smislom života. Pojmovi apsurdna, slobodne volje, slobode i odgovornosti⁴² također su ključni pojmovi ovog filozofsko-književnog pravca čijim je idejama protkan i roman *Kedi ve Ölüm*. Ako proučimo i druge Benerove romane, uvidjet ćemo da svi oni nose elemente egzistencijalizma te da su usredotočeni na pitanje ljudske egzistencije. U romanima *Acemiler (Početnici)* i *Loş Ayna (Mutno ogledalo)* propituje se ljudska priroda, smisao života te pitanje dobra i zla; u *Yalnızlar (Usamljeni)* i *Baharla Gelen (S proljećem)* istražuje se pitanje tjeskobe i slobodne volje dok *Kedi ve Ölüm* čini prikaz unutarnjeg svijeta čovjeka koji se susreće sa skorom smrću, međuljudskih odnosa i sukoba, kao i onih u samom pojedincu.⁴³

Kako bi što bolje predstavio psihologiju čovjeka koji se suočava sa svojom skorom smrću, romanopisac je svoje djelo protkao i idejama fatalizma⁴⁴ i Freudove psihoanalize.

U intervjuu sa Feridunom Andaçem, na pitanje da li psihologija kao nauka doprinosi književnosti, odnosno pisanju romana, kao i obratno, Erhan Bener kaže sljedeće:

---

³⁹ Emel Kefeli, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009, str. 73

⁴⁰ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkilap ve Aka Basımevi, tom III, İstanbul, str. 34

⁴¹ Mustafa Kurt, "Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Girişi ve İlk Etkileri", *Gazi Türkiyat*, br. 4 (Bahar), Ankara, 2009, str. 139

⁴² Emel Kefeli, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009, str. 75-76

⁴³ Betül Özçelebi, *Erhan Bener Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (neobjavljena doktorska disertacija), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004, str. 139-140

⁴⁴ Fatalizam kao filozofska doktrina predstavlja vjerovanje da je sve predodređeno i samim tim neizbježno. Koristi se pri definiranju stanja predaje pred sudbinom ili budućim događajem i vjerovanja da je čovjek nemoćan da uradi nešto drugačije. <https://plato.stanford.edu/entries/fatalism/> (posljednji put posjećeno: 30.01.2023.)

Ako uzmemo da je u fokusu romana čovjek, shvatit ćemo da važi i jedno i drugo. Kažu da je Dostojevski prije Freuda otkrio psihijatriju i koristio se psihoanalizom. Psihologija kao nauka se bavi onim što je postavljeno pred njom i pokušava donijeti generalne zaključke. U tom smislu, kako kaže jedan moj prijatelj psihijatar, ukoliko dobro prosuđuje ljude, romanopisac može otkriti činjenice koje psihijatar nije uvijek u mogućnosti otkriti. (Andaç, 2004:84)⁴⁵

Bener je mišljenja i da, prilikom pisanja psihološkog romana, romanopiscu sam instinkt neće biti dovoljan: da bi čovjeka dobro razumio i predstavio, potrebno je da pomno prati tu granu nauke. Za Benera psihologija „*nije samo sredstvo koje će obogatiti roman, ona je kompas, obavezan pokazatelj puta s kojim se pisac treba konsultirati pri otkrivanju ljudskog bića.*”⁴⁶

Cemil Sena Ongun, Benerov amidža, jedan je od poznatih turskih filozofa. Međutim, kako sam pisac u intervjuu sa Feridunom Andačem kaže, Ongun nije imao značajnog utjecaja na njegovo stvaralaštvo a bliskost u njihovim razmišljanjima i idejama pojavila se dosta kasnije, u periodu nakon Benerovog odlaska u penziju. Usprkos tome, Bener kaže da je njegov amidža turski filozof koji mu je na najbolji način pojasnio ideje skepticizma.⁴⁷

Erhana Benera moguće je okarakterizirati kao književnika koji istražuje i propituje ljudsku egzistenciju te čovjekov unutarnji svijet i njegovo mjesto u društvu. Bener se, kroz egzistencijalistički svjetonazor i uz pomoć psihologije, u svojim romanima bavio temama bijega, smisla života i oblika egzistencije.

---

⁴⁵ Romanin asil hareket noktası insandır dersek, bu sorunun iki yanlı doğruluğu ortaya çıkar. Dostoyevski'nin Freud'dan önce psikiyatryi keşfettiği, psikanalizi kullandığı söylenir. Bir bilim olarak psikoloji, karşısına gelenle ilgilenir, genel doğrular saptamaya çalışır. Bu açıdan, bir psikiyatr dostumun söylediği gibi, romancı, eğer iyi bir insan gözlemcisi ise, bir psikiyatrin yakalayamayacağı doğruları, olayları bulup ortaya çıkarır.

⁴⁶ Feridun Andaç, *Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk*, "GLOBUS" Dünya Basınevi, İstanbul, 2004, str. 85

⁴⁷ Ibidem, str. 29

6. TEMA SMRTI U ROMANU *KEDİ VE ÖLÜM*

6.1. Korak po korak do smrti

Roman počinje bogatim i živim opisom Kadıköya, jednog od većih istanbulskih kvartova. Usprkos svoj toj gužvi, naš glavni junak, slikar Zahit İloğlu, osjeća se usamljenim i prepuštenim sudbini. Saznavši da su mu ostala još tri mjeseca života, on počinje razmišljati o životu i smrti.

Da li bi bilo moguće vratiti se u mladost? Ni vratiti se u mladost, niti moći produžiti starost... Smrt mu je sada bila za petama. Još uvijek je nije mogao osjetiti, nije vjerovao, ali je znao; tamo, u njegovom nabrekli trbuhu, zmija, već je zarila svoje zube u njegovo meso. (Bener, 2019: 22-23)⁴⁸

Zahit İloğlu, iako je svjestan svoje smrtonosne bolesti, ne vjeruje i ne prihvata da će uskoro umrijeti, *nema konkretan strah od smrti*, i, usprkos bolovima koje osjeća, odlazak doktoru odgađa koliko god je to moguće.

Postojala je neka čudna ravnodušnost u njemu. Međutim, uopće nije bio takav dok je izlazio iz kuće. Bio je zabrinut. Osjećao je težak teret u sebi. Bilo ga je strah. Svjestan da je odlazak doktoru sada postao neizbježna obaveza, zapostavljao ga je kako bi taj trenutak odgodio što je duže moguće. Naposljetku, tek kada su bolovi postali nenasno jaki i učestali, odlučio je da izađe iz kuće. S druge strane se, još uvijek, molio da doktora ne pronađe u njegovoj ordinaciji. (Bener, 2019: 23)⁴⁹

Slikar Zahit se moli i nada da neće zateći doktora u ordinaciji. To je vjerovatno zato što i sam očekuje čuti ono čega se plaši, međutim, vijest da mu je ostalo još tri mjeseca života zapravo

---

⁴⁸ Gençliğe geri dönmek mümkün olabilir miydi? Ne gençliğe dönmek, ne de yaşlılığı daha ötelere götürebilmek... Ölüm ayaklarının ucundaydı artık. Daha içinden duyamıyordu, inanmıyordu ama biliyordu; orada, şiş karnında, yılan, dişlerini geçirmişti bir kez etine.

⁴⁹ Tuhaf bir umursamazlık vardı halinde. Oysa sabah evden çıkarken hiç de böyle değildi. Tasalıydı. Ağır bir yük vardı üstünde. Korkuyordu. Doktora gitmenin artık kaçınılmaz bir zorunluluk haline geldiğini bile bile, bu anı olabildiği kadar geciktirmek için bir hayli savsaklamıştı. Sonunda ancak ağırlar dayanılmayacak kadar artıp sıkılaştınca karar verebilmişti evden çıkmaya. Bir yandan da –hâlâ– doktoru muayenehanesinde bulamamak için dua ediyordu içinden.

ublažava taj strah i osjećaj neizvjesnosti. Po prvi put se osjeća bespomoćnim pred smrću i ravnodušno prihvata svoju sudbinu.

Veoma mu je laknulo kada je od doktora čuo da će za tri mjeseca umrijeti. Kao da smrt i nije bila toliko važna. (U to se svakako nije lako moglo povjerovati.) Više nije bilo potrebe brinuti se zbog raznih mogućnost i tugovati. Bespomoćnost ga je spasila svih tih nevolja. Gotovo da je to nešto zbog čega se trebalo radovati... (Bener, 2019: 23)⁵⁰

Kako slikar zalazi dublje u svoje misli vidimo da smrt, iako joj Zahit svjesno još uvijek ne pridaje značaj, ipak utječe na njega na podsvjesnom nivou:

[...] Moglo bi se reći da mu je sama činjenica da je živ pričinjavala dovoljno zadovoljstva. Svaki kutak ovog svijeta bio je obojen i osvjetljen. Volio je svjetlost, volio je sunce, ali ne zimsko sunce ili tužno, ojađeno sivilo nagomilanih oblaka, čovjek samo dok je mlad može voljeti sivu boju. Ono na šta je on mislio, što je volio bili su crveni tramvaji, zlatne kose, usijana tirkizna mora, poput svile zelene ravnice, šareni, razigrani svijet u bojama duge. (Bener, 2019: 26)⁵¹

Slikar, dakle, shvata da u sebi još ima ljubavi prema životu i svijetu ispunjenim jarkim bojama. Za njega je smrt sušta suprotnost tome svijetu:

A šta je to smrt? Jedna gomila crnila, bjelila i sivila. Jedan bezbojan svijet. (Bener, 2019: 27)⁵²

Zahit İloğlu suočava se sa činjenicom da je njegov životni vijek ograničen i da se mora zadovoljiti prethodno postignutim jer sada “nema dalje”. On uviđa da je život zaista prolazan za svakog od nas i pokušava dati svoje tumačenje života i ispravnog načina življenja.

---

⁵⁰ Doktordan, üç ay içinde öleceği haberini alınca bayağı hafifledi. Ölüm o kadar önemli değildi sanki. (Kolay kolay inanılmıyordu buna zaten.) Bundan sonra çeşitli ihtimaller üzerine kafa yorup üzülmeye lüzum kalmamıştı. Çaresizlik, bütün bu sıkıntılardan kurtarmıştı onu. Neredeyse sevinilecek bir şey...

⁵¹ ...salt yaşamış olmanın bile ona yetecek kadar zevk verdiği söylenebilirdi. Her yanı renk içinde, ışık içindeydi bu dünyanın. Işığı seviyordu, güneşi seviyordu. Ama kış güneşini ya da bulutlu kümelerin hüznü, sıkıntılı griliğini değil, insan ancak gençken griye tutkun olabilirdi. Onun düşündüğü, onun sevdiği kırmızı tramvaylar, altın sarısı saçlar, parlak, camgöbeği mavi denizler, sıcak, ibrişim yeşili ovalar, gökkuşakları ile cıvılcıvılcı, renk içinde bir dünyaydı.

⁵² Neydi ki ölüm? Siyah, beyaz ve gri bir yığın. Bir renksiz dünya.

Tu, među ljudima koji ispred njega prolaze poput jedne, od vrućine omlitavljene, otopljene i sjedinjene nakupine, ima onih koji će umrijeti danas, sutra, za tri mjeseca, tri ili pedeset godina. Niko od njih ne zna kada će umrijeti. Tačnije, nitko od njih ne vjeruje da će jednoga dana umrijeti. Međutim, kao i njegovom vlastitom životu od šezdeset godina, svakom od njih će zasigurno jednog dana doći kraj. Tada će biti jasno da nije važno da li se živi tri mjeseca, tri godine ili trideset godina, već biti živ u jednom ograničenom vremenskom periodu. Što je više razmišljao o tome, to se više čudio svojoj ravnodušnosti. (Bener, 2019: 26)⁵³

Prepustivši se sjećanjima, zaključuje da njegov život nije bio ispunjen radošću i da ga nije proživio punim plućima. Pošto sada smrt predstavlja spas od svih briga i ne vidi razlog da brine za zdravlje, odlučuje otići u kafanu i prekršiti sva pravila kojih se držao do sada.

Po prvi put nakon nekoliko mjeseci mogao je tako opušteno i bez straha piti pivo i pušiti cigarete. Nema potrebe da više pazi na ishranu. Kao da se oporavio i više nije bilo potrebe za dijetom... „Pa šta,“ pomislio je. „Umrijet ću svakako.“ (Bener, 2019:45-46)⁵⁴

Vijest o skorij smrti pokreće fatalistička ali i neka hedonistička razmišljanja i porive kod Zahita koji je uvjeren da sada može neograničeno raditi sve što je do sada loše utjecalo na njegovo zdravlje. Zahit ne želi u trenutku smrti žaliti za neproživljenim životom pa pokušava odlučiti kako, uz što više uživanja, provesti svoja posljednja tri mjeseca.

Kao da će se, ako se u trenutku smrti prisjeti da je ostalo užitaka koje nije okusio, ljepota koje nije vidio iako je to bilo moguće, napatiti u umiranju. „Pitanje je odlučiti kako provesti ova dva mjeseca. Ta tri mjeseca treba da budu takva da se na kraju trebam osjećati staro kao da sam živio još najmanje šezdeset godina. Onda neće biti vrijedno žaljenja.“ (Bener, 2019: 46)⁵⁵

---

⁵³ Şurada, sıcaktan yumuşamış, eriyip birbirine kaynamış bir yığın halinde önünden geçen insanlar içinde bugün, yarın, üç ay, üç yıl ya da elli yıl sonra ölecekler var. Hiçbiri ne zaman öleceğini bilmiyor. Daha doğrusu, hiçbiri bir gün gelip öleceğine inanmıyor. Oysa, geçen kendi altmış yıllık ömrü gibi, her birinin böylece yaşanmış ömrü, bir gün elbet sonuna gelecek. İşte o zaman, önemli olanın üç ay, üç yıl ya da otuz yıl değil, sınırlandırılmış bir süre içinde yaşamak olduğu anlaşılacaktır. Düşündükçe, bu kadar soğukkanlı oluşuna kendisi de şaşırıyordu.

⁵⁴ Aylardan beri ilk kez bu kadar rahat, bu kadar korkusuz içebiliyordu birasıyla sigarasını. Perhiz gereksiz artık. Sanki iyileşmiş de perhize o yüzden gerek kalmamış... "Ne olmuş yani," dedi. "Öleceksek öleceğiz."

⁵⁵ Sanki öleceği sırada, elinde olduğu halde tatmadığı zevkler, görmesi mümkünken görmediği güzellikler kaldığı aklına gelirse dünyada, can vermekte güçlük çekecek... "Bütün sorun şu bir iki ayı nasıl geçirmek gerektiğine karar

Fatalizam kod slikara Zahita u prvom poglavlju ogleda se i u njegovoj „konačnoj“ definiciji života:

Da, zašto da tugujem, patim i brinem kad život nije ništa drugo do kratkotrajan san, neka čudna igra sjena? (Bener, 2019: 37)⁵⁶

Zahit İlođlu se već predaje sudbini, propituje život i smrt kojim više ne pridaje značaj. Nekoć jarkim bojama ispunjen svijet i život danas je za njega samo kratak san, iluzija, a smrt, taj bezbojni svijet, „zmija u truhu“, jedina istina.

U prvom poglavlju slikar, prepustivši se fatalističkom uvjerenju da je sve već određeno i da ne postoji nešto što može učiniti da promijeni svoju sudbinu, uz određenu dozu ravnodušnosti propituje svoje postojanje, život i smrt.

U drugom poglavlju, smrt i spoznaja da će zaista uskoro umrijeti postaju *konkretni*. U trenutku kada Zahit usni mačku i to protumači kao simbol smrti, on počinje osjećati konkretan strah od smrti koja je samo dan prije za njega bila apstraktan pojam. Tad ga počinju obuzimati intenzivni bolovi, halucinacije, priviđenja i očajnička borba za bijeg od smrti.

Drugo poglavlje počinje Zahitovim buđenjem iz noćne more u kojoj jedna ogromna mačka crvenih očiju sjedi na njegovim prsima i guši ga. Uznemiren i uplašen, pokušava uvjeriti samog sebe da je to bio samo san jer kada je protresao prekrivač, nije čuo udarac njenih šapa o pod. Važno je napomenuti da od tog trenutka, granica između stvarnosti i priviđenja postaje fluidna a narator "nepouzdan".

Zatvorio je oči. Još uvijek mu je na prsima ona težina, ona uznemiravajuća toplina. Mora da ga mačka sada, skrivena u nekom ćošku, čeka da zaspi da bi mu skočila na prsa. Skrivena ispod kreveta, a možda i pored njegovih nogu. (Bener, 2019:50)⁵⁷

---

vermekte. Öyle üç ay olmalı ki bu, sonunda kendimi en az bir altmış yıl daha yaşamış gibi yaşlanmış hissetmeliyim. O zaman artık hayıflanmaya değmez."

⁵⁶ Evet, ömür denen şey kısa süreli bir düşünce, bir acayip gölge oyunundan başka bir şey değilken ne diye üzölmeli, sıkılmalı, her şeyi kendine dert edinmeliydi?

⁵⁷ Gözlerini yumdu. Göğsünün üstünde hâlâ o ağırlık, o sıkıntı verici sıcaklık. Kedi şimdi odanın bir köşesine sinmiş, üstüne sıçramak için uykuya dalmasını bekliyor olmalı. Karyolanın altında, belki de ayakucunda.

Zahit postaje opsjednut mačkom. Još uvijek potresen strašnim snom, shvata da se ne sjeća ničega: ni šta je dan prije radio pa čak ni vlastitog imena. U tom trenutku počinju bolovi u trbuhu a slikar im se raduje jer predstavljaju *most između njega i prošlosti* za koju je mislio da je zaboravio. Nedugo zatim, slikaru se opet priviđa mačka:

Odjednom se našao u vakuumu. Tu je i mačka. Baš ispred njega, dobro je vidi. Ogromna, crno-siva tigrasta mačka. Uplašio se. Prepoznao ga je. To nije bila mačka, već prurušen neprijatelj. Sa svojim golemim, ostrim zubima i ravnim, dugim brkovima. [...] Mačka kao da se nasmijala. Oči su joj bile crvene poput krvi. "Ovo je vrug", pomislio je, osjećajući kako mu tijelo obliva hladan znoj. "Ovo je vrug..." Mačka je postajala sve veća i veća. Njeno režanje, uz neprekidno zavijanje, postajalo je sve glasnije i odjekivalo je među zidovima. Htio je ispružiti ruku i odgurnuti je. Kada je dotaknuo, kao da se opekao. U ušima mu je odzvonio strašan krik. Prodoran, zastrašujuć, piskav mijauk, urlik čarobnjaka koji je ledio krv u žilama. Pričekao je, zadržavajući dah. Čekao je da tama iznenada nestane, a sobu prekriju stravične paklene vatre. Trebalo je da se pomoli. Molitvom koja će udaljiti zloduha. Trebalo je da izgovori šehadet. Riječi su mu bile na vrh jezika, ali ih se nikako nije uspio sjetiti. (Bener, 2019: 51)⁵⁸

Slikar Zahit u drugom poglavlju sušta je suprotnost onom iz prvog poglavlja: on je sada nemiran i prestrašen, očajan, pun tjeskobe i u jednom trenutku se okreće vjeri. Jedan od razloga zbog kojih čovjek suočen s vlastitom smrću nalazi utjehu u religiji jeste to što ona „*umanjuje utjecaj i moć smrti, čini njenu pojavu samo još jednim korakom u planu ili postojanju koje se nastavlja u beskonačnost te time ne dopušta kraj (kao takav) što opušta čovjeka te mu daje lažnu nadu. Tako oslabljenoj smrti čovjek može prići, može je uzeti u obzir, a da ne riskira svoje postojanje ili svjetonazor.*”⁵⁹

---

⁵⁸ Birdenbire boşlukta kalakalmış. Kedi orada. Tam karşısında, iyice görüyor. Kocaman bir yaban tekiri. Ürperdi. Tanıyordu. Kedi değil, kılık değiştirmiş bir düşmandı. İri, sivri dişleri, dik uzun bıyıkları ile. [...] Kedi sanki güldü. Gözleri kıpkızıl. Soğuk bir terin kapladığını hissetti gövdesini. "Şeytan bu," dedi. "Şeytan bu..." Kedi durduğu yerde gitgide irileşiyordu. Hırıltısı değişmez bir uğultuyla büyüyor, duvarlara çarpıp yankılanıyordu. Elini uzatıp itmek, uzaklaştırmak istedi. Eli ateşe değmiş gibi oldu. Keskin bir ses çınladı kulaklarında. Yırtıcı, korkunç, tiz bir miyavlama, damarlarındaki kanı donduran bir büyücü çığlığı. Soluğunu tutarak bekledi. Karanlığın birdenbire ikiye ayrılmasını, ortalığı korkunç cehennem alevlerinin kaplamasını bekliyordu. Bir dua okuması gerekliydi. Şeytanı uzaklaştıracak bir dua. Kelimeyi şehadet getirmeliydi. Dudaklarının ucundaydı sözler, ama bir türlü kelimeleri hatırlamıyordu.

⁵⁹ Marko Mohr, *Odiseja u smrt: Tematiziranje smrti u filozofiji egzistencije* (Neobjavljeni diplomski rad), Sveučilište u Zagrebu, Zagreb: 2022, str. 6

Razmišljajući o strašnom snu, Zahit dolazi do zaključka da mu je u san došla smrt a snoviđenje tumači kao simbol smrti.

Polako je shvatao, ono je bila sama smrt. Onaj, što mu je sjeo na prsa, zgrabio ga za grlo i pokušao mu uzeti dušu, bio je sam Azrail. Kako je moguće da ga nije prepoznao po tim ludim, užarenim crvenim očima. (Bener, 2019: 53)⁶⁰

Od tog trenutka, odnosno od trenutka kada smrt postane konkretna, „tjelesna“, duhovno stanje slikara Zahita oscilira između očajničke borbe sa smrću i ravnodušne predanosti sudbini. On sam označava datum svoje smrti na kalendaru i svaki sljedeći dan koji precrtava ga uzbuđuje. Smrt nesumnjivo postaje Zahitova snažna opsesija i nerijetko je sam sebi pokušava iznova i iznova protumačiti i definirati. Međutim, postavlja se pitanje kako da sebi objasni nešto što ne želi prihvatiti?

Za Zahita smrt je ponekad nepoželjan, stravičan događaj, dug i mučan proces u kojem se čovjek bori da preživi a katkada utvara užarenih očiju koju neće moći izmoliti da ga poštedi i od koje neće moći pobjeći, a katkada je, pak, bez ikakvog posebnog značaja, *samo kraj*:

Smrt nema drugo značenje osim što golemim križem označava jedan već odavno poznat kraj. (Bener, 2019: 60)⁶¹

Da bi pobjegao od razmišljanja o smrti Zahit se često vraća u prošlost i razmišlja o svom životu. Kako svojoj porodici nije saopštio vijest o svojoj skoroj smrti - moguća reakcija porodice također je misao koja zaokuplja Zahitov um. Odlučuje da, iako zna da tako neće moći do kraja, ipak nikome ništa ne kaže. Ta odluka vjerojatno proizilazi iz njegovog straha da će porodica ostati ravnodušna kada čuje tu vijest.

Zahit u podsvijesti to zna, ali ne prihvata da polako dolazi do kraja svog života. To, kao i strah od nepoznatog glavni su uzroci svih nemira, unutarnjih preobražaja i zabluda, kao i ljubomore koju počinje osjećati prema živima, a posebno prema supruzi za koju vjeruje da mu, kao i svom bivšem suprugu uzima *životnu snagu*.

---

⁶⁰ Anlıyordu yavaş yavaş, ölümdü bu gelen. Göğsüne çöreklenmiş, boğazına yapışmış, canını almaya çalışan Azrail'in ta kendisiydi. Nasıl da tanımamıştı o çılgın, kıpkızıl yanan gözlerinden.

⁶¹ Ölümün çoktan bilinen bir sonu, kocaman bir çarpı işaretiyle tescil etmekten başka bir anlamı yok.

Odjednom je primijetio da prema svojoj supruzi potajno osjeća mržnju. Taj je mršavi, bolešljivi i tuberkulozni čovjek umro. A žena je svu njegovu životnu snagu uzela sebi, život mu ispila naskap. Sada je došao red na drugog supruga. I kada on umre, ona će, iako bez krvoločnosti i strasti, nastaviti piti krv drugim muškarcima, tom snagom napajati svoju dušu. (Bener, 2019: 57)⁶²

Iscrpljen od razmišljanja o prošlosti i emotivno rastrojen, Zahit İloğlu pomišlja i na samoubistvo. Činjenica da nije živio život, da je samo *postojao*, te da nakon smrti neće ostati ni traga o tome da je ikada bio živ prividno su dovoljni razlozi za taj korak. Na kraju drugog poglavlja svjedočimo još jednoj brznoj preobrazbi u Zahitovim razmišljanjima: dok u jednom trenutku slikar ne vidi razlog da živi, u drugom, pak, nalazi dovoljno snage i samopouzdanja da stvori djelo o kojem mašta cijeli život i koje će ga učiniti besmrtnim.

Pogledao je u šine. Ponovo je pomislio, "Koja je razlika između sada i tri mjeseca poslije?" Ugrizao se za usne. Znao je da neće moći, da je, u jadnom iščekivanju, svoje krupno tijelo primoran vući do kraja. Počeo se tiho, sumanuto smijati. Obrve su mu se skupile na neki čudan način, njegovo lice poprimilo je neuobičajen, zastrašujući oblik. "Vidjet će oni!" progundao je, kroz divlji, srdit smijeh. "Vidjet će ko je Zahit İloğlu. Nisam još uvijek umro, nisam. Tri mjeseca, je li? Samo da se dohvatim kista. Sve je u glavi, gospodo. Ako možeš u glavi zamisliti svoje djelo, gotovo je. Ostalo je jednostavno. To može svatko učiniti. Učinit ću. Vidjet ćete. Sve mi je u glavi spremno. Spremno već godinama. Samo da počnem..."(Bener, 2019: 74)⁶³

Treće poglavlje obilježeno je unutarnjim konfliktima slikara Zahita. Dok u jednom trenutku Zahit, predan sudbini leži na krevetu čekajući da primi, po njegovom mišljenju, sada

---

⁶² Birden, karısına karşı için için kin beslemekte olduğunu fark etti. O adam, zayıf, hastalıklı, verimli, ölüp gitmişti. Bu kadın onun bütün hayat gücünü kendine almış, onun hayatını sonuna kadar sömürmüştü. Şimdi sıra ikinci kocaya gelmişti. O öldükten sonra da, öyle kanlı canlı ve pek şehvetli olmasa da, başka erkeklerin hayat gücünü emmeye, kendi canını bu güçle semirtmeye devam edecekti.

⁶³ Raylara baktı. Bir dakika sonrası ile üç ay sonrası arasında ne fark var, diye düşündü tekrar. Dudaklarını ısırıldı. Yapamayacağını, sonuna kadar zavallı bir bekleyiş içinde koca gövdesini sürüklemek zorunda olduğunu biliyordu. Kısık kısık, delice gülmeye başladı. Kaşları bir tuhaf çatılmış, yüzüne değişik, ürkütücü bir anlam yerleşmiş. "Görecekler!" diye homurdandı, yabansı, sinirli gülüşleri arasında. "Görecekler Zahit İloğlu'nun kim olduğunu. Ölmedim ben daha. Ölmedim. Üç ay ha? Alayım fırçayı elime bir kere. Bütün mesele kafada, efendiler. Kafanın içinde olgunlaştırabildin mi eserini, tamam. Ötesi basit. Herkesin yapabileceği şey. Yapacağım. Göreceksiniz. Kafamın içinde hazır hepsi. Yıllardan beri hazır. Bir başladım mı..."

već uzaludnu i beskorisnu injekciju, u drugom trenutku razmišlja o tome kako postoji mogućnost da je doktor pogriješio i u njemu se iznova rađa nada.

Znao je da nema koristi od tih injekcija; ali je morao, poput kakve neizbježne zadaće, da trpi i tu davež. (Bener, 2019: 75)⁶⁴

I ovdje je prilično uočljiv fatalizam slikara: već je određeno da će umrijeti i tu činjenicu ne može nikakva injekcija promijeniti. Slikar, tako što sebe prestaje smatrati „subjektom“ moćnim da utječe na svoj život i stvarnost, preuzima ulogu „objekta“, igračke sudbine, prepuštene na milost i nemilost višoj sili, jer je svako suprotstavljanje beskorisno. Možemo reći da se slikar odricanjem odgovornosti odriče i svoje slobode.

Bilo je prvi put da razmišlja o nečemu takvom otkako je saznao koliko je beznadežna njegova bolest. Na trenutak se razveselio kao da je postalo nedvojbeno da je doktor, u čiju je nepogriješivost toliko vjerovao, učinio pogrešku. Zašto da ne? Ljudski je pogriješiti. Zar nikada nije čuo za takav slučaj? Greška je u njemu; samo čovjek može toliko obezvrijediti život. Čak i najveći doktori mogu pogriješiti i prevariti se. Nije ovo obična prehlada ili gripa! Pitanje je života i smrti. Povjerovati onome što kaže doktor i odmah se pokoriti svojoj sudbini nije ništa drugo do samoubistvo. (Bener, 2019: 77)⁶⁵

Utjecaj egzistencijalizma ogleda se i u prikazu slikareve usamljenosti i otuđenosti od društva, pa i vlastite porodice. On je toliko usamljen i otuđen od svoje porodice da im se plaši saopštiti vijest o svojoj skoroj smrti, ne zato što će (porodica) tugovati, već iz straha da će vidjeti kako su ravnodušni. Zanimljivo je i to da Zahit pronalazi nadu, volju za životom i samopouzdanje kada se prisjeti „Božanskog djela“ koje planira naslikati, a ne dok razmišlja o svome sinu ili supruzi.

---

⁶⁴ Boşuna olduğunu biliyordu bu işnelerin; ama kaçınılması mümkün olmayan bir ödev gibi katlanması gerekti bu angaryaya.

⁶⁵ Hastalığının umutsuzluğunu öğrendiğinden beri, ilk kez böyle bir şey geliyordu aklına. Yanılmazlığına o kadar inandığı doktorun yanılmış olduğu sanki kesinleşmiş gibi sevindi bir an. Ama niçin olmasın? Yanılmak insana özgü bir şey. Az mı duymuştü böyle olaylar? Kabahat kendisinde; insan, hayatı ancak bu kadar küçümseyebilir. En büyük hekimler bile sırasında yanılabilir, aldanabilirler. Basit bir nezle, bir soğuk algınlığı değil ki bu! Bir ölüm kalım sorunu. Bir doktorun dediğine hemen inanıp, alınyazısına hemen boyun eğmek, intihardan başka bir anlama gelmez.

Vjerovao je da je fizička smrt moguća tek kada se krv u venama potroši ili presuši, jer je krv simbol ovozemaljskog života. Koliko god sam sebe potcjenjivao i s gorkom poniznošću govorio "Istrošio sam se", znao je da je jedina istina, za koju je vjerovao da u njemu ne može nestati, bila uvjerenje da će prije ili kasnije stvoriti to veliko djelo. Onoga dana kada prestane vjerovati u to, postat će jedna bezdušna, prazna ljuštura. (Bener, 2019: 78)⁶⁶

Za Zahita će smrt u njegovoj duši nastupiti tek kada izgubi nadu da može stvoriti djelo o kojem godinama mašta, „Božansko djelo“, kako ga on naziva, umjetničko djelo koje niko dosada nije naslikao niti će moći naslikati nakon njega. Međutim, za *božansko djelo* koje će ga učiniti besmrtnim potrebna je božanska snaga, a slikar Zahit je nema. Zahit odgađa stvaranje djela i za to krivi sudbinu i smrt te ništa ne poduzima, jer zapravo nema dovoljno samopouzdanja. Kod njega je prisutna i doza straha da će shvatiti da zapravo nije umjetnički genij kakvim se smatra.

Ovakav stav moguće je protumačiti filozofskim učenjem danskog teologa i filozofa Sørenea Kierkegaarda. Prema Kierkegaardu, niti jedna fizička bolest nije smrtonosna, “smrtonosna bolest” završava smrću; smrt, dakle, predstavlja kraj bolesti. Prava *smrtonosna bolest* za čovjeka jeste *beznade*. Beznade i očaj isto tako su rezultat nedovoljne vjere čovjeka. Kierkegaard tvrdi da smrt životu daje odgovornost, pruža smisao i vrijednost, jer čovjek odmah nakon rođenja “stari u smjeru smrti”, život je samo odgođena smrt.⁶⁷

Zahit prilikom šetnje po Kadıköyü dobiva bolove u trbuhu i gubi svijest. On tone u san i zatiče se na jednoj plaži po kojoj neprestano korača, međutim, koračati postaje sve teže da bi u jednom trenutku postalo nemoguće, što on u svojoj podsvijesti tumači kao smrt. Nedugo zatim u snu mu se opet pojavljuje mačka.

U ušima mu je odzvanjalo poznato, zastrašujuće mijaukanje. Prepoznao je mačku iz svojih noćnih mora koja je stajala pred njim crvenih, plamtećih očiju. Taj zloban, podrugljiv osmijeh, te oštre, krvave zube, to izbezumljujuće, ljutito režanje. [...] Mačka mu se, u jednom skoku, popela na rame. Njena ogromna težina bila mu je na leđima, pritiskajući mu tijelo na tlo. Odjednom je osjetio kako

---

⁶⁶ Maddesel ölüm, ancak damarlardaki kanın tüketmesi ya da kurumasıyla mümkün olduğuna dair bir inancı vardı. Çünkü kan, maddesel hayatın bir sembolüydü. Kendi kendini ne kadar hor görse, acı bir alçakgönüllülikle, "Bizde iş kalmamış artık," dese de biliyordu ki içinde çüremediğine inandığı tek gerçek, o büyük eseri er geç yaratacağına olan inancıydı. Bu inancı yitirdiği gün, ruhsuz, boş bir kalıp haline gelecekti.

⁶⁷ Fatma Didem Altunay, *Varolşçu Felsefede Ölüm Kavramı* (neobjavljeni završni rad), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, 2017, str. 34-35

tone u pijesak. Sva snaga mu je iščezunla. Stalno ga je gurala prema tlu. Lice mu se zalijepilo za vrući pijesak. Usta mu se ispunila pijeskom. Prsa su mu gorjela. Nije mogao disati. Gušio se. Pijesak mu je ulazio u oči. (Bener, 2019: 87-88)⁶⁸

Nakon ovog znakovitog priviđenja u kojem ga mačka gura u zemlju, Zahitova bespomoćnost i očaj dosežu vrhunac. Slikar od tog trenutka više neće moći rasuđivati šta je stvarno a šta ne. Počet će gubiti i pojam o vremenu.

Slikar čuje zvuk iz kuhinje i vidi da je u kuću zalutala jedna ulična mačka, baš poput one iz njegovih noćnih mora – punačka, divlja, sive boje. Ta mačka predosjeća svoju sudbinu, te se pokušava sakriti u ćošak, mijaučući i sikčući.

Mišići su joj bili napeti, kandže raširene, oštri, zakrivljeni nokti stršili su iz svog korijena. Rep je nervozno povlačila po podu. Na glavi i ušima je imala ogoljene ožiljke od žestokih borbi. (Bener, 2019: 97)⁶⁹

Slikar Zahit i zlokobna mačka iz njegovih snova sada mijenjaju uloge. Strašno snoviđenje, pred kojim se slikar osjećao tako bespomoćno, sada očajnički pokušava pobjeći od njega. I Zahit je svjestan svoje iznenadne moći. Uvjeren da je to vrag, zlotvor iz njegovih snova koji mu dolazi uzeti dušu te da je to sada postalo pitanje života i smrti za jednog od njih dvoje, zatvara kuhinjska vrata. Nakon potjere i jurnjave koja ne traje dugo, Zahit nemilosrdno i mučki ubija mačku.

Zahit na trenutak osjeća ushićenje i zadovoljstvo uvjeren da je na neki način pobijedio sudbinu. Veoma brzo shvata da je u pitanju bila nedužna mačka i moli Boga da mu oprosti taj grijeh. Kod Zahita se rađaju novi unutarnji konflikti: Da li je ono bila obična ulična mačka ili tiranin, demon iz pakla? Ako jeste *šejtan*, kako ga je uspio ubiti? Da li Bog zaista sve vidi?

---

⁶⁸ Kulaklarında tanıdık, ürkütücü bir miyavlanmanın çınlamasını duydu. Kıpkırmızı, alev alev yanan gözleriyle karşısında duran korkulu düşlerinin kedisini tanıdı. O keskin, alaycı gülüş, o sivri, kanlı dişler, o soluk tıkayan kızgın hırıltı. [...] Kedi bir sıçrayışta omzuna tırmanıvermişti. Korkunç ağırlığıyla sırtındaydı, yere doğru bastırıyordu gövdesini. Kumlara kapaklandığını hissetti birden. Bütün dayanışı gitmişti. Durmadan itiliyordu yere doğru. Yüzü sıcak kuma yapışmıştı. Ağzına kumlar doluyordu. Göğsü alev alev yanıyordu. Soluk alamıyordu. Tikaniyordu. Kumlar gözlerini dolduruyordu.

⁶⁹ Kasları gerilmiş, pençeleri açılmış, sivri, kıvrık tırnakları yuvalarından dışarı fırlamıştı. Kuyruğu sinirli sinirli süpürüyordu yeri. Başında, kulaklarının üstünde, yırtıcı kavgalardan kalma kel izleri.

Prisjećajući se svoje prošlosti, on pokušava odgovoriti na pitanje da li je živio kao vjernik ili nevjernik. Ovo je ujedno Zahitov posljednji osvrt na prošlost. Slikar, o čijoj životnoj priči i prošlosti saznajemo iz čestih retrospekcija, gubi sposobnost rasuđivanja i prepušta se halucinacijama i zabludama.

Imao je, dakle, tako okrutnu i krvoločnu stranu za koju nije znao, koje do sada nije bio svjestan? S jezom se prisjetio neobičnog zadovoljstva koji je osjetio dok je ubijao mačku. (Bener, 2019: 107)⁷⁰

Zanimljivo je to što mačka koju slikar ubija na glavi i ušima ima „tragove žestokih borbi“. Ako je ona simbol smrti, ti ožiljci mogu biti rezultat „borbe protiv smrti“ koju vodi Zahit İloğlu i oni poput njega.

Prvi je dan Kurban-bajrama. Slikar Zahit kroz prozor svoje sobe promatra kako kasapin, ravnodušnog izraza lica, kolje ovcu a potom joj brzo i vješto skida kožu. Oko njega obilaze gladne, pohlepne mačke. Zahitov fokus je na kurbanu koji se grči i mlazu tople krvi koju zemlja upija. Nije sigurno da li je to bilo samo priviđenje ali je scena kraja jednog života silno dojmila Zahita koji sada opsesivno traži znakove života u sebi.

Zahit sam sebe više ne može uvjeriti da je živ samo na osnovu svojih čula vida i dodira te sposobnosti razmišljanja, sada mu je potrebno da vidi protok krvi, *izvora života*, u svojim venama.

Kad bi samo mogao opaziti struju u svojim venama. Krv mu je postala ustajala. Zgrušala se. Ruke i noge su mu poput leda. Krv ga više nije grijala. (Bener, 2019: 119)⁷¹

Pojam o vremenu se u petom poglavlju gubi u potpunosti, vrijeme je neodređeno, odvija se prema tome da li je slikar budan ili ne.

---

⁷⁰ Demek içinde bilmediği, bugüne kadar farkında olmadığı böylesine zalim ve kan içici bir tarafı vardı? Kediye öldürürken duyduğu garip zevki içi ürpererek hatırlıyordu.

⁷¹ Damarlarının içindeki akıntıyı bir yakalayabilseydi. Çökelmiş, durulmuş kanı. Pıhtılaştı. Elleri ayakları buz gibi. Kanı ısıtmıyordu içini artık.

Zahit neprestano razmišlja o kasapinu i njegovoj životnosti. Jednako kako vjeruje da je njegova supruga živa zahvaljujući krvi bivšeg supruga te da će nastaviti živjeti kada ispije i njegovu, tako vjeruje i da je kasapin, na isti način, zahvaljujući krvi kurbana, jak i pun života.

Zahit se po prvi put počinje plašiti samoće. U jednom u nizu priviđenja vidi svoju majku i kasapina:

Kasapin je, pored njega, čučao na tlu. Kao da se od nekoga skrivao. Nož je sakrio u rukav svoje jakne. S gorčinom je pomislio: "Pričekat će da umrem. Isisat će mi krv. Ispit će je naskap. Ispraznit će me..." (Bener, 2019: 123)⁷²

Peto poglavlje je zanimljivo i po tome što se uglavnom sve događa po noći ili u tami kada čulo sluha dolazi u prvi plan, stoga i slikar Zahit stalno osluškuje „svoju unutrašnjost“, svoje organe, i korake kojima mu se smrt približava.

Nije čuo otkucaje vlastitog srca. Njegovo srce nije kucalo. Usmjerio je svu pozornost da svoju nutrinu. Nema nikakve kretnje, nikakve vitalnosti. Stalo mu je srce. Da li je stvarno bio mrtav? (Bener, 2019: 126)⁷³

Koraci su se približavali polako, bez oklijevanja, bez prestanka. (Bener, 2019: 124)⁷⁴

Osluškujući svoju nutrinu Zahit razmišlja o svojoj supruzi koja za razliku od njega odiše životnom energijom:

Da li je i ona bila svjesna ubrzanog disanja nastupajuće smrti? Ali njeno tijelo bilo je puno života. Živjela je. Prsa joj se slobodno dižu i spuštaju, srce joj kuca, krv joj, poput kakve vesele rijeke, kola venama. Ona ne čuje podle korake smrti. A on sam se, na mjestu na kojem je ležao, u živom pijesku, idalje pokušavao

---

⁷² Kasap, yanı başına, yere çömelmişti. Birisinden saklanıyor gibiydi. Bıçağını ceketinin koluna gizlemişti. Kinlice düşündü. "Ölümü bekleyecekler. Kanımı emecekler. Bol Bol emecekler. Tüketecekler beni..."

⁷³ Kendi yüreğinin çarpışını duymuyordu. Çarpılmıyordu kendi yüreği. Delirecek gibi oldu. Bütün dikkatini içine çevirdi. Hiçbir kıpırdanış, hiçbir canlılık yok. Durmuştu yüreği. Ölmüş müydü yoksa?

⁷⁴ Ağır ağır, çekinmeden, duraksamadan yaklaşıyordu adımlar.

oduprijeti. Sa svojom ostarjelom, zgrušenom, sporotekućom krvlju... (Bener, 2019: 120)⁷⁵

Zahitova supruga spava i nije svjesna da pored nje stoji Zahit, ljubomoran na njenu *životnost*, u bunilu, spreman da je ubije i „uzme joj dušu koja mu je potrebna“. Slikar uvjerava sebe da je to „pitanje života i smrti“ kao u prethodnom slučaju, kada je ubio mačku.

Krv osobe koja je udavljena ostala bi u njoj samoj. Da bi esencija duše prešla iz jednog tijela u drugo, trebalo je izgraditi težak, krvav most između života i smrti, pogubljenog i pogubitelja. Krv je glavni izvor života. Samo krv koja posljednjim otkucajem srca šiklja van može pretočiti dušu usmrćenog u krvnika. Smrt gušenjem nema tu moć. (Bener, 2019: 129)⁷⁶

Slikar Zahit, nakon što odluči da suprugu neće udaviti već da mu je potreban nož da je ubije, silazi niz stepenište prema kuhinji. Stepenište, i sprat ispod su, simbolično, u potpunoj tami. Zahit, nakon što ode u kuhinju po nož više se neće moći vratiti na svjetlost. Gubi svu snagu pri povratku umire na stepeništu.

6.2 Simboli u romanu

U različitim kulturama most simbolizira vezu između Boga i pojedinca, Boga i naroda, vezu između onoga što se može i ne može spoznati, života i smrti, te prijelaz iz jednog stanja u drugo.⁷⁷ Simbol mosta često je prisutan u romanu. Slikar je na samom početku, nakon što je od doktora saznao loše vijesti, prikazan kako, naslonjen na most, promatra ljude i razmišlja o životu i smrti. Na kraju drugog poglavlja on, opet, naslonjen na most razmišlja o životu i smrti, pa i o

---

⁷⁵ O da fark ediyor muydu yaklaşan ölümün hızlı soluk alışlarını? Ama onun eti hayat doluydu. Yaşıyordu. Göğsü rahatça kabarıp iniyor, yüreği çarpıyor, kanı neşeli bir ırmak gibi döneniyor damarları boyunca. O duymaz ölümün sinsiy ayak seslerini. Oysa kendisi, yattığı yerde çamurlar içinde direnmeye çalışıyordu hâlâ. Sıvışık, pıhtılaşmış, ağır akışlı kanıyla...

⁷⁶ Boğazı sıkılarak ölen bir insanın kanı kendi içinde kalırdı. Can özünün bir bedenden öbürüne geçebilmesi için, yaşamakla ölmek arasında, ölenden öldürene doğru ağır, kanlı bir köprünün kurulması gerekti. Kandı hayatı doğuran ana kaynak. Ancak yüreğin son çarpışıyla dışarı fıskıran kan taşıyabilirdi ölenin canını öldürene doğru. Soluksuz kalarak ölmekte bu güç yoktu.

⁷⁷ J. E., Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, Routledge, London, 1962, str. 33

samoubistvu.⁷⁸ Most je dakle, u romanu simbol veze između života i smrti, ali i prijelaza iz jednog stanja u drugo. Slikar Zahit, u oba poglavlja u kojima na mostu, tužan i poražen razmišlja o životu i smrti, dobiva snagu i volju da nastavi dalje uživati u životu, odnosno, da naslika djelo o kojem godinama mašta.

Kao simbol smrti u romanu se pojavljuje mačka. Ogromna, crno-siva tigrasta mačka užarenih crvenih očiju postaje simbol vruga i smrti u trenutku kada slikaru Zahitu dolazi u san i guši ga svojom težinom.

Uplašio se. Prepoznao ga je. To nije bila mačka, već prurušen neprijatelj. Sa svojim golemim, oštrim zubima i ravnim, dugim brkovima. (Bener, 2019: 51)⁷⁹

Zahit se počinje moliti kako bi otjerao vruga ali mu to ne uspijeva. Nakon nekog vremena mačka sama od sebe nestaje. Nakon susreta s mačkom i tog strašnog snoviđenja, ideja smrti i strah od smrti za Zahita postaju konkretni. Kod drevnih Egipćana mačka je bila sveta životinja koju su povezivali s božicama Izidom i Bast. Sekundarni simbolizam mačke kod Egipćana je i to da ona predstavlja tamu i smrt.⁸⁰ Drevni Egipćani su, isto tako, vjerovali da mačke imaju okultne moći i pridavali im božanske osobine. U Kini i Japanu se vjerovalo da mačke imaju “demonске moći” koje se oslobađaju nakon njezine smrti.⁸¹ Stoga, izbor autora Benera da mačku prikaže kao simbol smrti nikako nije slučajan.

U romanu se pored mačke kao najupečatljivijeg simbola smrti, sa smrću povezuje i pauk i paukova mreža. Naime, bespomoćnost čovjeka pred smrću simbolički je predstavljena prikazom glavnog lika uhvaćenog u paukovu mrežu.

Bio je u sredini paukove mreže. Čvrsto uhvaćen. Duboko ukopan u vlastitu samoću. (Bener, 2019: 55)⁸²

---

⁷⁸ Murat Çıkla, "Erhan Bener'in *Kedi Ve Ölüm*'üne Fatalist Ve Psikanalitik Bir Yaklaşım Ve Romandaki Ölüm Duygusunun Resimsel Okunması", *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, br. 2, Ankara, 2019, str. 284

⁷⁹ Ürperdi. Tanıyordu. Kedi değil, kılık değiştirmiş bir düşmandı. İri, sivri dişleri, dik uzun bıyıkları ile.

⁸⁰ J. E., Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, Routledge, London, 1962, str. 39

⁸¹ James Hall, *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*, Icon Editions, Colorado, USA, 1994, str. 14

⁸² Bir ağın ortasındaydı. Kısırak bağlanmıştı. Yalnızlığının içine alabildiğine gömülmüş.

Od trenutka kada saznaje da će uskoro umrijeti, slikar Zahit se osjeća “uhvaćenim u klopku”, prepuštenim na milost i nemilost nekoj višoj sili. Paukova mreža simbolizira tu zamku u kojoj se Zahit “odjednom” nalazi, od trenutka kada se suočava sa činjenicom da je njegov žiotni vijek ograničen. Paukova mreža je, također, simbol sudbine i smrtnosti, propadanja, raspadanja i zanemarivanja.⁸³

Zapao mu je za oko jedan mali pauk koji je, u ćošku plafona, pokušavao da isplete mrežu. Negdje je bio pročitao da pauci dugo žive. Ko zna, možda ga sutra i njegova supruga ugleda i metlom mu uništi mrežu. Jednom je pauku koji tako, bez pitanja, pokušava razvući svoju mrežu po sobi, suđeno da umre na metli. (Bener,2019: 57)⁸⁴

Dok Zahit razmišlja o sudbini pauka koji mu je ušao u sobu on se pita „*da li je zaista istina to da neke ženke-pauci, pojedu svog partnera nakon parenja?*“ (Bener, 2019: 57)⁸⁵ Na taj način propituje se odnos Zahita i njegove supruge. Naime, dok slikar razmišlja o tome kako će njegova supruga ubiti pauka na zidu, on se poistovjećuje s tim paukom.⁸⁶ Činjenicu da je slikar uvjeren da će mu supruga biti uzrok smrti podupiru i Zahitova razmišljanja o prethodnom preminulom „*mršavom, bolešljivom, tuberkuloznom*“ supruhu, kada on zaključuje da je ona ta koja mu je „oduzela“ život i svu životnu snagu te da je sada red na njega.

U drevnom Egiptu pauk je bio simbol Neith, božice tkanja i rata za koju se vjerovalo da je “prelja, krojačica” ljudske sudbine. Kao božanstvo, božica Neith satkala je cijeli svijet na svom tkalačkom stanu.⁸⁷ Zahit, tako, misli da mu supruga, poput pauka, već godinama plete *sudbinu* i tako priprema kraj te je doživljava kao jedini razlog svoje skore smrti. Dok on umire, njegova supruga postaje “jača i zdravija”. Stoga on, kao što je “da bi pobijedio smrt”, prethodno ubio mačku, sada odlučan da ubije i svoju suprugu.

---

⁸³ Michael Ferber, *A Dictionary of Literary Symbols*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, str. 199

⁸⁴ Gözüne, tavanın bir kösesinde ağ kurmaya çabalayan küçük bir örümcek ilişti. Bir yerde örümceklerin çok yaşadıklarını okumuştum. Kimbilir, belki yarın karısının gözüne ilişir, tavan süpürgesiyle bozuverir ağını. Süpürge sapları arasında can vermek kaderiydi, böyle oda içine teklifsizce ağ germeye kalkan bir örümceğin.

⁸⁵ Acaba, bazı dişi örümceklerin çiftleştikten sonra erkeklerini yedikleri doğru muydu?

⁸⁶ Murat Çıkla, "Erhan Bener'in *Kedi Ve Ölüm*'üne Fatalist Ve Psikanalitik Bir Yaklaşım Ve Romandaki Ölüm Duygusunun Resimsel Okunması", *Uluslararası Folklor Akademisi Dergisi*, br. 2, Ankara, 2019, str. 283

⁸⁷ James Hall, *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*, Icon Editions, Colorado, USA, 1994, str. 47

A onda se, iznenada, iskrivljena sjena njegovih prstiju, poput kakvog ogromnog pauka, oslikala na ženinom vratu. (Bener, 2019: 126)⁸⁸

Zanimljiva je slika u kojoj sjena Zahitovog dlana i prstiju, dok pomišlja da je ubije, izgleda poput velikog pauka na ženinom vratu. Zahit je sada taj pauk koji će ubiti svog partnera. Međutim, slikar odustaje od ideje ubistva davljenjem jer od njega „neće biti nikakve koristi“, s obzirom na to da je krv izvor života, te *“da bi esencija duše prešla iz jednog tijela u drugo, trebalo je izgraditi težak, krvav most između života i smrti, pogubljenog i pogubitelja.”* (Bener, 2019: 129)

Za slikara krv, ne nužno vlastita, je sredstvo, poput goriva, koje održava čovjeka u životu i čini ga jačim. Zahit istu poveznicu, to uvjerenje da je čovjek u dodiru sa krvlju punom *životnosti* postaje zdraviji i jači, uspostavlja i u jednom trenutku priviđenja između kasapina i ovce koju on kolje:

Čovjekovo lice neprestano je raslo, širilo se. Bio je pun života. Kao da je postajao sve jači što je krv više šikljala iz ovčijeg prerezanog grkljana. (Bener, 2019: 122)⁸⁹

Homer u *Ilijadi* kaže da samo smrtnici imaju krv; bogovi, poput smrtnika, ne jedu hljeb i ne piju vino, već nektar i ambroziju, a venama im teče *ichor*, božanska krv. Mrtvi nemaju krv. U *Odiseji*, Odisej je morao mrtve napajati životinjskom krvlju kako bi mogli progovoriti.⁹⁰ Krv je dakle život a, u grčkoj mitologiji, cvijet šumarica niče iz krvi umirujućeg Adonisa, dok i hinduistička božica Kali ubija demona iz čije se krvi rađa na hiljade drugih.⁹¹

Krv u romanu predstavlja simbol života. Za Zahita ona je *“izvor života. Neka vrsta totema. Dobro, zlo, duša i smrt su njeni elementi”* (Bener, 2019: 38). Od trenutka kada saznaje za svoju skorbu smrt, osjeća kako mu se krv počinje sušiti i opsesivno razmišlja o svojoj *“lijenoj, prljavoj krvi sporog toka”*.

---

⁸⁸ Sonra ansızın parmaklarının çarpık gölgesi, iri bir örümcek gibi kadının boynuna vurdu.

⁸⁹ Adamın yüzü durmadan büyüyor, genişliyordu. Hayat doluydu. Koyunun kesik boğazından kan fışkırdıkça sanki daha çok güçleniyordu.

⁹⁰ Michael Ferber, *A Dictionary of Literary Symbols*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, str. 29

⁹¹ James Hall, *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*, Icon Editions, Colorado, USA, 1994, str.

"Krv mi se suši", promrmljao je odsutno. "Polako se suši, povlači..." (Bener, 2019: 82)⁹²

To je bila smrt. Bila mu je veoma blizu. Pomislio je na krhkost svog tijela, spori protok svoje zgrušane krvi. (Bener, 2019: 120)⁹³

Slikar Zahit İloğlu, lik u romanu koji se od djetinjstva boji krvi, sada je postaje žedan.

Krv je, potpuno nesvjesna svega, radosno cirkulirala ispod ove kože. Grimizna, pjenušava krv. Kako je samo očajnički želio tu krv. Ona je život. (Bener, 2019: 127)⁹⁴

U posljednjim poglavljima, kada je slikar već na pragu smrti, pojavljuju se različiti insekti i beskičmenjaci kao simboli smrtnosti čovjeka, njegove smrti i propadanja. Crv je beskičmenjak koji, zbog svojih osnovnih karakteristika, odnosno uloge u razgrađivanju i „proždiranja mrtvih“, simbolizira smrt i propadanje.⁹⁵ Kaže se da ako su smrtnici poput crva u svojoj smrtnosti, crvi su onda simboli same smrtnosti.⁹⁶ Muhe se obično smatraju prenositeljima bolesti, neugodnim i „zlim“. Često simboliziraju smrt, prokletstvo i crnu magiju, a u zapadnim kulturama i znak opasnosti.⁹⁷

Čuo je tiho nagrizanje u namještaju. „Crvi,“ pomislio je. „To su mali, podli crvi. Sve glođu. Neprekidno. Podmuklo...“ (Bener, 2019: 129)⁹⁸

Ogromne, ljubičaste muhe letjele su u zraku. Ti golemi krugovi, koji su postepeno rasli i u praznini se vrtjeli, zujeći su mu se približavali. (Bener, 2019: 117)⁹⁹

---

⁹² "Kanım kuruyor," diye mırıldandı dalgın dalgın. "Yavaş yavaş kuruyor, çekiliyor..."

⁹³ Ölümdü bu. Çok yakınındaydı. Etinin dayanıksızlığını, kanının pıhtılaşmış ağır akışını düşündü.

⁹⁴ Kan bu derinin altında hiçbir şeyden habersiz neşeli neşeli dolaşıyordu. Kıpkırmızı, köpük köpük kan. O bu kanı ne kadar hırsıyla istiyordu. Hayattı o.

⁹⁵ J. E., Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, Routledge, London, 1962, str. 378

⁹⁶ Michael Ferber, *A Dictionary of Literary Symbols*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, str. 242

⁹⁷ Ibidem, str. 78

⁹⁸ Eşyanın içinde gizli kemirişler duyuyordu kulakları. "Kurtlar," dedi. "Küçük, şeytan kurtlar bunlar. Kemiriyorlar, her şeyi. Durmadan. Sinsi sinsi..."

⁹⁹ Mor, iri sinekler dolaşıyordu havada. Gitgide kalınlaşan, boşlukta dönenen iri çemberler uğuldaya uğuldaya yaklaştılar.

Kao da se neki kukac krvopija, pijavica smjestila tu. Postajala je sve veća, bujnija, življa. Kada bi mogao gurnuti ruku u grlo, zgrabio bi je i iščupao. [...] Shvatio je sada da će umrijeti, da je došlo vrijeme. (Bener, 2019: 123)¹⁰⁰

U romanu posebnu ulogu imaju boje. Crvena, zelena, plava, žuta – sve su one simbol mladosti, ljepote, života i *životnosti*. Zahitov svijet pun je jarkih boja u trenucima kada se udalji od smrti i ne razmišlja o njoj. Za slikara smrt je *jedna gomila crnila, bjelila i sivila. Jedan bezbojan svijet (Bener, 2019: 27)*. Kako se smrt bliži slikar gubi pojam o vremenu i uglavnom je budan noću, odnosno provodi vrijeme u tami. U posljednjem poglavlju, na samom kraju romana, slikar se spušta u „crnilo“ iz kojeg se više neće moći vratiti. I tada nastupa njegova smrt.

6.3. Smrt drugih likova

Može se reći da u romanu nema „aktivnih“ likova. Naime, svi su predstavljeni kroz slike iz Zahitovog uma i njegova sjećanja. O Zahitovom životu, pa i o drugim likovima saznajemo kroz njegove retrospekcije i razmišljanja o prošlosti.

Tako iz tih retrospekcija saznajemo da je imao i kćerku koja je s pet godina umrla od španjolske groznice. Ovo je ujedno i prva smrt koja duboko potresa Zahita, ali on nalazi snage da nastavi dalje.

Ali nažalost nije dugo živjelo jedno dijete. Kada je imala pet godina, španjolska groznica koja je harala Istanbulom im je uzela. (Bener, 2019: 25)¹⁰¹

Smrt kćerke ostavila je posljedice na brak slikara i njegove prve supruge koji je svakako bio *“jednoobrazan, monoton, bez i jednog dana za pamćenje”* :

---

¹⁰⁰ Kan içen bir böcek, bir sülük sarılmıştı oraya sanki. Gitgide şişiyordu, irileşiyordu, canlanıyordu. Ellerini ağzından içeri sokabilse, yakalayacak, söküp atacaktı onu oradan. [...] Öleceğine, vaktin gelmiş olduğuna inanmıştı artık.

¹⁰¹ Ama ne yazık ki çok yaşamamıştı yavrucağız. Beş yaşındayken, İstanbul'u kavuran İspanyol nezlesi alivermişti onu ellerinden.

Nakon smrti njihove kćerke, iako nisu imali pravo kriviti jedno drugo, među njima je počela rasti sve veća napetost i hladnoća. (Bener, 2019: 40)¹⁰²

I njegova prva supruga, 25 godina nakon smrti njihove kćerke, umire poslije kratke bolesti:

Supruga mu je umrla iz vedra neba, nakon kratke bolesti od dva-tri dana [...] Bio je jako ljut na svoju suprugu jer je umrla tako rano, ostavljajući ga samog. (Bener, 2019: 41)¹⁰³

Iako je smrt supruge bila neočekivana, te iako slikar u tom braku nije bio sretan, to je za njega bio veoma tužan događaj. Zahit ipak ne gubi vrijeme i, nakon dva mjeseca od smrti supruge, ženi se ponovo. Prvi Zahitov brak bio je ugovoren, dok drugi sklapa iz strasti i požude ističući kako je ovaj put pametniji i „svjestan“ svog izbora. Slikar, isto tako, kao opravdanje za tako brzu ženidbu ističe i činjenicu da se život nastavlja i da nikoga ne čeka.

Zahitovi roditelji, također, iako nije poznato kada, umiru od bolesti. Otac je umro iznenada, a svoje majke se sjeća kao uvijek bolešljive i prikovane za krevet.

Istina je da se ponekada mjesecima ne bi prisjetio da je nekada imao majku i oca. Jadnici nemaju ni nadgrobni spomenik. Kada su umrli, nije imao novca da im podigne nišane. Međutim, nakon nekog vremena itekako je mogao podići dva nadgrobna spomenika. Nije da mu nije bilo stalo. Jednostavno se nije dogodilo. Nije stigao. Svaki put kada bi pomislio na to, odgađao bi pod izgovorom da se onima na drugom svijetu ne žuri. (Bener, 2019: 92)¹⁰⁴

---

¹⁰² Kızlarının ölümünden sonra, birbirlerini suçlamaya hakları olmadığı halde, aralarında gün geçtikçe artan bir gerginlik, bir soğukluk başlamıştı.

¹⁰³ Durup dururken ölüvermişti karısı, iki üç günlük kısa bir hastalıktan sonra. [...] Böyle vakitsiz bir şekilde öldüğü, ona orta yerde bırakıldığı için acımadan çok kızgınlık duymuştu karısına.

¹⁰⁴ Bazen aylarca, vaktiyle bir anası, bir babası olduğunu hatırlamadığı bir gerçek. Bir mezarları bile yok zavallıların. Gerçi başta para bulamamıştı yaptıracak. Ama daha sonraları, pekâlâ iki taş diktirebilirdi. Umursamadığından da değil. Olmamıştı işte. Eli varmamıştı. Her düşündüğünde, öte dünyadakilerin aceleleri olmadığı bahanesini ileri sürerek savaştırmıştı.

Slikar Zahit İlođlu, od trenutka kada saznaje da će uskoro umrijeti, razmišlja o životu i smrti. U svojim razmišljanjima i stavovima prema smrti nije uvijek doslijedan, međutim, nije teško primijetiti da su skoro sva razmišljanja i stavovi protkani egzistencijalističkim i fatalističkim ideajama. Slikar se na isti način (fatalistički) postavlja i prema smrti njemu bliskih osoba, a posebice smrti prve supruge. Prema Zahitovom mišljenju, njena smrt i drugi brak su njegova *sudbina*, tako je *moralo* biti. Čini se da je smrt kćerke (ujedno i prva smrt s kojom se Zahit susreće) jedina smrt koja je slikara duboko potresla, smrt drugih likova nije imala velikog utjecala na Zahita.

7. ZAKLJUČAK

Roman *Kedi ve Ölüm (Mačka i smrt)* prvi put je objavljen 1961. godine u izdanju izdavačke kuće *Dün-Bugün* pod nazivom, *Ara Kapı (Prolaz u međuprostoru)*. Ovaj roman imao je odličnu recepciju u Evropi te je zavrjedio pohvale tadašnjih književnih kritičara, kako na Zapadu tako i na vlastitom govornom području, a značajan je i kao jedan od prvih psiholoških i egzistencijalističkih romana turske književnosti.

Glavni lik romana, slikar Zahit İloğlu saznaje da je smrtonosno bolestan te da su mu ostala tri mjeseca života. Od tog trenutka slikar počinje propitivati svoje postojanje, pojmove života i smrti. Roman *Kedi ve Ölüm* ocjenjuje se kao veoma uspješan psihološki i egzistencijalistički roman u kojem je prikazana psihologija čovjeka koji se susreće sa skorom smrću. U njemu se, kroz fatalistički i egzistencijalistički svjetonazor i različite simbole poput mačke, pauka, žene, krvi, i sl., između ostalog tumače bespomoćnost čovjeka spram smrti, odnos smrti i ljudskog života te utjecaj razmišljanja o skoroj smrti na čovjeka.

Roman je podijeljen na pet poglavlja a svako od njih predstavlja po jedan Zahitov korak ka smrti. U prvom poglavlju slikar se prepušta uvjerenju da je sve već određeno i da ne postoji nešto što može učiniti da promijeni svoju sudbinu i uz određenu dozu ravnodušnosti propituje svoje postojanje, život i smrt. U drugom poglavlju, smrt i spoznaja da će zaista uskoro umrijeti postaju *konkretni*, praćeni simbolom mačke koja slikaru dolazi u san. Treće poglavlje obilježeno je unutarnjim konfliktima, zabludama i priviđenjima slikara. Slikar u četvrtom poglavlju ubija mačku za koju vjeruje da viđa u svojim snovima i na trenutak vjeruje da pobjeđuje smrt. U petom poglavlju glavi lik, bespomoćan u svakom smislu, umire. U romanu poznato je samo ime slikara. Može se reći da je on i *jedini* lik u romanu, dok su drugi likovi dati uglavnom kao slike iz Zahitovog uma i sjećanja. Cijeli roman, iako postoji narator, predstavljen je kao unutarnji svijet slikara Zahita İloğlua, pa nije ni čudo što roman privlači pozornost kao psihološki roman.

Roman je imao veoma dobru recepciju na Zapadu te dobio pozitivne recenzije iz Francuske, Belgije i Njemačke. Kritičari sa Zapada, pa i oni iz Turske hvale originalnosti djela, uspješnost obrađivanja teme, izvanredne psihoanalize i introspekcije, jedinstvenog stila i ritma, a dodatno, kao uspjeh, ističu opise i uspjeh dočaravanja poetične atmosfere Istoka.

8. BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

1. Bener, Erhan, *Kedi ve Ölüm*, Everest Yayınları, İstanbul, 2019

LITERATURA

1. Altunay, Fatma Didem, *Varoluşçu Felsefede Ölüm Kavramı* (neobjavljeni završni rad), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, 2017
2. Andaç, Feridun, *Erhan Bener'in Dünyasına Yolculuk*, "GLOBUS" Dünya Basınevi, İstanbul, 2004
3. Aslan, Yasemin, "Türk Romanında Ölüm (1859-1910)" (neobjavljena doktorska disertacija), Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2012
4. Aydemir, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı", *Turkish Studies Dergisi*, br. 8, Ankara, 2013, 233-253
5. Bener, Hikmet Erhan, "Kedi", *Varlık Yıllığı 1961*, br. 800, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1961, 352-355
6. Cirlot, J. E., *A Dictionary of Symbols*, Routledge, London, 1962
7. Çıkla, Murat, "Erhan Bener'in *Kedi Ve Ölüm*'üne Fatalist Ve Psikanalitik Bir Yaklaşım Ve Romandaki Ölüm Duygusunun Resimsel Okunması", *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, br. 2, Ankara, 2019, 272-293.
8. Ferber, Michael, *A Dictionary of Literary Symbols*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999
9. Hall, James, *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*, Icon Editions, Colorado, USA, 1994
10. İleri, Selim, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015

11. Karaaliođlu, Seyit Kemal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkilap ve Aka Basımevi, tom III, İstanbul, 1980
12. Kefeli, Emel, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009
13. Koçın, Abdulkhakim, “Ölüm Gerçeğinin Türk Kültürüne ve Anadolu Türk Şiirine Yansıması”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, br. 5, Bursa, 2003, 135-160
14. Kurt, Mustafa, “Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri”, *Gazi Türkiyat*, br. 4 (Bahar), Ankara, 2009, 139-154
15. Mohr, Marko, *Odiseja u smrt: Tematiziranje smrti u filozofiji egzistencije* (Neobjavljeni diplomski rad), Sveučilište u Zagrebu, Zagreb: 2022
16. Mutlu, Betül, Predgovor za: Bener, Erhan, *Kedi ve Ölüm*, Everest Yayınları, İstanbul, 2019
17. Nametak, Fehim, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013
18. Özçelebi, Betül, *Erhan Bener Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (neobjavljena doktorska disertacija), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004
19. Özçelebi, Betül, “Erhan Bener’in Öykücülüğü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, br. 2, Ankara, 2010
20. Şahin, Burcu, “Tanzimat’tan Cümhuriyet’e Türk Romanında Ölüm (1872-1923)” (neobjavljen magistarski rad), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2015
21. Tanpınar, Ahmed Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988

ONLINE IZVORI

1. <https://plato.stanford.edu>

9. PRILOG: PRIJEVOD DRUGOG POGLAVLJA

2

Bio je to osjećaj poput iznenadnog porinuća u beskrajn vakuum, poput ponovnog dolaska na svijet, u besanom počinku osjetiti prisustvo nečega stranog. Bio je to jedan obespokojavajući osjećaj. Na prsima je osjećao težinu. Težinu koja guši.

Trudio se pomaći, nije mogao. Ruke su mu utrnule. Htio je otvoriti oči. Kapci su mu bili slijepljeni. Vladala je tama. Nejednaka tama. U praznini nalazili su se tanki snopovi svjetlosti. Htio je vikati, ali mu se glas nije čuo! Čuo je čudno hroptanje.

“Mačka!” pomislio je odjednom. “Na prsima mi je mačka.”

Pružio je ruku, uhvatio je za krzno. Bila je to jedna ogromna mačka. Njene oči, crvene poput krvi, u tami su svijetlile. Trup joj se, poput zmiije, izvijao pod kožom, nije ga pokušala ugristi niti ogrebat. Tiho su se borili jedno vrijeme. Osjećao je da bi životinja, ukoliko bi to sama poželjela, mogla lahko pobjeći. A ona, kao da se nećkala, grčila se i trljala od njega s nekom dozom umiljavanja, mijaukala različitim tonovima. Nedugo zatim, uz zastrašujuće ritanje, shvatio je da mu je pobjegla iz ruku. Tišina... Tama... Nije čuo udarac mekanih šapa o pod. Ustao je da vidi gdje je otišla, ali ništa nije mogao vidjeti u tami. Naslonjen na laktove, jedno je vrijeme ošamućeno posmatrao svoju okolinu. A onda se umorio i spustio na leđa.

Odakle je sad došla ta mačka? Ulične mačke noću ne dolaze i ne spavaju ljudima na prsima. Znači da je ono bila kućna mačka. Mora da se izgubila. Ali kako je uspjela ući ovamo? Sjeća se da je, kada je krenuo da legne, čvrsto zatvorio vrata. Možda je njegova supruga... dok je on spavao, da uzme nešto...

Zatvorio je oči. Još uvijek mu je na prsima ona težina, ona uznemiravajuća toplina. Mora da ga mačka sada, skrivena u nekom ćošku, čeka da zaspi da bi mu skočila na prsa. Ispod kreveta, a možda i pored njegovih nogu.

Podigao je noge i zatresao jorgan. Nije je bilo. Da je bila tu, čuo bi kako je pala. Možda je i izašla. Kao što je i došla... Je li to uopće bila prava mačka? Osjetio je kako se izvija i migolji, dotakao njeno dlakavo krzno, ali, više se činila kao stvorenje iz snova.

„Ne umišljaj. To je samo mačka. Našla je neku rupu, pa ušla.“

Okrenuo se na drugu stranu i pokušao ponovo zaspati. Osjećao se iscrpljeno i zbunjeno. U jednom trenutku pomislio je kako je zaboravio sav bitak, život i identitet koji je imao prije nego se probudio. Poput čovjeka koji je raskinuo sve veze sa prošlošću ili je počeo živjeti, odjednom, tek od sredine svog života. Pokušao se sjetiti svog imena, nije uspio. Koji je dan sutra? Koji je danas? Šta je uradio tog dana? Ničega se ne sjeća. U njegovom sjećanju nema ni najmanjeg tračka svjetlosti. Mozak mu je zamrznut. Prošlost i budućnost su nestale, a on je ostao u međuvremenu.

Pomislio je da gubi razum i oslušao svoju unutrašnjost. Prazna je. Crna. Tiha. „Gubim razum“, promrmljao je. Stisnuo je šake. U njima nema snage. Počelo je žiganje u želucu. Iglom bi, ne zabadajući je duboko, dodirivali tanko meso negdje u truhu, pa je izvlačili. Poznavao je tu bol. Sjeća se da je i prije osjetio takvu. To je značilo da je, uz pomoć te poznate boli, uspostavljen most, ma koliko on krhak bio, između njega i prošlosti koju je mislio da je zaboravio. Ovo je nešto zbog čega se trebao radovati!.. Okrenuo se na drugu stranu. Kao da mu je bilo lakše. Dok mu je um opet zalazio u tamu i prazninu, odjednom je shvatio da su mu oči bile stalno otvorene. Nije ih mogao zatvoriti. Nije znao šta da učini. Nevjerovatno. Nije mogao narediti svojim kopcima. Odjednom se našao u vakuumu. Tu je i mačka. Baš ispred njega, dobro je vidi. Ogromna, crno-siva tigrasta mačka. Uplašio se. Prepoznao ga je. To nije bila mačka, već prerušen neprijatelj. Sa svojim golemim, oštrim zubima i ravnim, dugim brkovima.

Opet je pokušao zatvoriti oči, bezuspješno. Bolovi u donjem dijelu trbuha opet u počeli. U ušima režanje mačke.

„Psst“, izgovorio je. Glas mu je zazvučao čudno. Mačka je tu, u njenom pogledu nešto prijeteće i zastrašujuće, stoji, nepomično. Uspravno na prednjim nogama, savijenih stražnjih, i repom podvijenim pod truhom.

„Psst“, reče ponovo. Mačka kao da se nasmijala. Oči su joj bile crvene poput krvi. "Ovo je vrag", pomislio je, osjećajući kako mu tijelo obliva hladan znoj. "Ovo je vrag..."

Mačka je postajala sve veća i veća. Njeno režanje, uz neprekidno zavijanje, postajalo je sve glasnije i odjekivalo je među zidovima. Htio je ispružiti ruku i odgurnuti je. Kada je dotaknuo,

kao da se opekao. U ušima mu je odzvonio strašan krik. Prodoran, zastrašujuć, piskav mijauk, urlik čarobnjaka koji je ledio krv u žilama. Pričekao je, zadržavajući dah. Čekao je da tama iznenada nestane, a sobu prekriju stravične paklene vatre. Trebalo je da se pomoli. Molitvom koja će udaljiti zloduha. Trebalo je da izgovori *šehadet*. Riječi su mu bile na vrhu jezika, ali ih se nikako nije uspio prisjetiti.

Ne zna koliko je dugo čekao tako, naslonjen na jednu ruku, u strahu. Nije ni primijetio kada je mačka nestala. Soba je sada tamnija nego što je bila maloprije. Vladala je mrtva tišina. Čuo je samo neku čudesnu zvonjavu i zujanje svojstveno tami i potpunoj tišini.

Osjetio je kako mu se um polako smiruje i da se počinje buditi iz noćne more. Tama je polako iščeznula. Jedan slab tračak svjetlosti, za kojeg nije bio siguran odakle je dolazio, osijavao je zid naspram njega. Teško se podigavši iz kreveta, upalio je lampu na noćnom ormariću.

Vrata sobe bila su odškrinuta.

Prvo je pomislio na propuh. Razljutio se. Trebalo je da sada ustane i zatvori vrata. Nije mu se dalo. Skupio se u krevetu. A onda se prisjetio sna. Ponovo se uspravio u krevetu. Zbunjeno je pregledao svaki kut sobe. Osjećao je klonulost i umor. Naslonio se na metalni okvir kreveta. Tijelo mu je bilo mokro.

“Neka mi je Bog na pomoći. Daj Bože da sve bude kako treba...”

Kako je samo imala ubojite, poput vatre plamteće oči. A kolika je samo bila težina na njegovim prsima, kojom ga je gušila...

“Ako Bog da bit će sve dobro”, opet je promrmljao. Pokušao se nasmijati, ali nije mogao. Taj san bio je loš znak. Čak nije u potpunosti bio ni siguran da je samo usnio. Vrata su bila odškrinuta. Težina na prsima, vrištavo mijaukanje je bilo tako stvarno da nije mogao sumnjati da se nije radilo o snu. Još uvijek je na vrhovima prstiju osjećao golicavu teksturu krzna. A tek oni šiljati zubi, oni pravi poput strijele, dugi, izazivajući brkovi.

Razbio mu se san. Ustao je iz kreveta. Obukao je ogrtač, pogledao ispod kreveta, ormara, čak i noćnog ormarića. Ni traga od mačke. Zatvorio je vrata, razgrnuo zavjese.

Bašta je, pod blijedom mjesečevom svjetlosti, izgledala pusto. Crne siluete u raznim, neobičnim oblicima skitale su po njoj. Niski, kameni zidovi tamnih kutaka kao da su se uzdizali u beskonačnu prazninu. Vladala je zastrašujuća neživost, mrtvilo bezbojnosti. Polutama sakrila je svu ljepotu i čar živog i neživog. Bio je to svijet iz bajki o vješticama, divovima i zlodusima.

Shvativši da mu je hladno, žurno je navukao zavjesu i vratio se. Još uvijek nije uspio zaboraviti strah. Neuobičajen i čudan bol, i osjećaj, koji bi mogao nazvati nemirom, u želucu i crijevima... Umoran i klonuo, pao je na krevet.

Odakle sada te noćne more? Ne sjeća se kada je zadnji put usnio nešto takvo. Možda veoma davno, u djetinjstvu, u bunilima izazvnim groznicom... Onda ta mačka... Zasigurno ima neko značenje. A da siđe i pogleda u sanovnik? Vjerovatno ni nema dobro značenje. Najviše ga je užasavala težina koja mu je pritiskala prsa. Jeziv osjećaj, osjetiti kako ti se grudni koš gniječi, ne moći udahnuti, i tako se, beznadežno i grčevići, daviti...

A kad bi zapalio cigaretu? Danas ih je dosta ispušio. Ne bi trebao toliko. Previše je bilo zabranjeno.

Zastao je. Sada se opet počeo znojiti. Polako je shvatao, ono je bila sama smrt. Onaj, što mu je sjeo na prsa, zgrabio ga za grlo i pokušao mu uzeti dušu, bio je sam Azrail. Kako je moguće da ga nije prepoznao po tim ludim, užarenim očima.

Počeo je drhtati. Smrt, za koju je govorio da ne mari, doći će evo, ovako. Odjednom, usred noći, popet će mu se na prsa i sjesti. Možda će i jednog popodneva stići. Jednog kišnog dana. Jednog zagušljivog dana, kada zrak bude toliko zasićen i natopljen vlagom da se neće moći disati.

Da li će primijetiti njene teške korake? Da li će na vrijeme osjetiti da je stigla, da mu se približila? Ruke su mu vezane. Neće joj se moći suprotstaviti. Neće se moći spasiti nje budeći se iz noćne more. Neće je, čak, moći ni preklinjati. Bit će svjestan kako mu se krv suši, kap po kap. Gorjet će u neutoljivoj žeđi. Neće moći pronaći mjesto da pobjegne i sakrije se.

Pomislio je da će poludjeti. Uzeo je svoju golemu glavu u ruke, i stiskao je sve dok ga nije zaboljela. Ne, nije želio tako umrijeti. Nije trebalo da bude svjestan svega. Nije trebalo da zna.

Trebalo je da dođe odjednom, bez najave. Trebalo je da ga smrt uzme dok spava, brzo završavajući svoj posao.

Zatvorio je oči. Gdje su sada ona smirenost i pokornost od danas? Zašto da paničari kao malo dijete... Da li se treba ovako predati samo zato što je imao jedan strašan san?

Odjednom je, užasnut, otvorio oči. "Ne!" povikao je prigušenim, stranim, neprepoznatljivim, promuklim glasom. "Ne. Ne želim umrijeti u snu. Bože, ne želim. Ne dok spavam. Preklinjem te. Ne dok spavam..."

Počeo je grčevito plakati. Nešto ga je u grlu gušilo i osjećao je da će se udaviti, njegov strah postajao je sve veći. Mačka mu je, sa svom svojom težinom, još uvijek bila na prsima. Na svom licu osjećao je njenu toplinu, odvratno dodir dlake.

Zatim se okrenuo i svojim ogromnim tijelom srušio na krevet. Lijevu ruku je stisnuo u šaku. Neprestano je udarao jastuk. Nedugo zatim prestao je jecati, savladao ga je umor, i ostao je nepomičan.

Dan svoje smrti sam je označio na kalendaru na zidu. Ali je, uz određenu dozu sumnje, grafitnom olovkom osjenčio sedmicu prije i sedmicu poslije. Znao je da je to djetinjasto. Svaki je dan, dok bi precrtavao još jedan dan na kalendaru, osjećao uzbuđenje onih koji se spremaju na sasvim ugodno i uzbudljivo putovanje. Bila je to zapravo jedna strahovita opsesija. A možda i način pokazivanja hrabrosti. Međutim, sva ta izigravanja otpora, ne bi trajala duže od jedne, dvije minute dugačkog dana. Nakon one noći predao se čudnoj, žalosnoj, besmislenoj umrtvljenosti.

Prošla je jedna sedmica od tada. Jedna beživotna, mučna sedmica bez događaja. Još uvijek nije nikome rekao. Toliko je bio neodlučan da se, kada bi to bilo moguće, uopće ne bi ni pomjerio s mjesta. Tako se nadao da bi možda mogao, a da ni sam to ne primijeti, nešto postići. Mislio je da bi, ako poput kornjače bude živio polako, mogao usporiti brzinu prolaska života.

Nije znao ni kako će oni reagovati na tu vijest. Da li će žaliti, jadikovati, brinuti se o njemu, ili će biti u ravnodušnoj nevjerici? Najbolje je ništa ne reći, ne odati. Svjestan je da, zapravo, neće moći tako do kraja. Naposljetku nešto će se dogoditi. Ali taj trenutak, koliko je god to moguće, treba odgađati. Čini mu se da će se, kad bi znao da je smrt blizu, suočiti sa nekoliko

nespriječivih, tužnih i neprijatnih događaja. U duši osjeća nevolju, neodređen nemir. U očima svoga sina, na licu svoje supruge naslućuje neka značenja, svaki put drugačija od uobičajenih, koja ne primjećuje i ne razumije uvijek. Još uvijek nije protumačio susret na mostu. Tačnije, ustručavao se i svjesno bježao od razmišljanju o njemu. Bio je u sredini paukove mreže. Čvrsto uhvaćen. Duboko ukopan u vlastitu samoću. Njegov se život, u odnosu na onaj od prošle sedmice, skoro nikako nije promijenio. Opet isti, dijetalni obroci, isti broj cigareta, isti gorki, smrdljivi lijekovi koje je nastavljao pažljivo uzimati, iako je sada znao da su beskorisni. Zapravo, počeo je pušiti i više od dozvoljene dnevne doze, i, u strahu da će ga uhvatiti, pušio u zabačenom dijelu bašte ili vani.

Ležeći, zureći u ispraznu bjelinu plafona, razmišlja. Sigurno je to da ima nekih promjena u ponašanju i njegove supruge i njegovog sina. Nije ih pitao šta su onog dana radili na mostu. A ni oni sami mu nisu ispričali. Iako su znali da tog dana ide doktoru, nisu ga ni upitali šta je doktor rekao. A njegov se sin ponajprije, u nekom stanju nebrige, ponaša kao da mu otac ne postoji.

Nervozno se promeškoltio na krevetu. Osjećao se nestrpljivim, ali opet, nije mu se dalo ništa poduzeti. Dani su prolazili. Dragocjeni, više nikada ponovljivi dani. Bolovi, koje je u toku prošle sedmice skoro svaki dan barem jednom dnevno osjećao, podsjećali su ga da se ne radi o igri. Hoće li svoje posljednje dane provesti ovako, ležeći u krevetu?

„Šta će oni kad ja umrem?“, pomislio je odjednom. Dok se to pitao, nije ništa osobito imao na umu. Onda su mu se nekolike bezoblične i mutne slike stvorile pred očima. Protresao je glavu, nastojao da razmišlja o nečemu drugome. Slike su, kao što su se i pojavile, iščeznule. Učinilo mu se da će bolovi opet početi i on ih je, koliko je to njegovo ogromno tijelo dozvoljavao, sklupčano na krevetu čekao. Mislio je da se u tom položaju može bolje odbraniti. Zabrinuto je neko vrijeme čekao da bolovi postanu jači. Nije se pomjerio dok se nije u potpunosti uvjerio da je opasnost prošla. Onda je, bojažljivo, ispružio noge. Krvavim očima osmotrio je okolinu. Kao da je u tom vremenskom periodu otišao u drugi svijet i vratio se. Sve mu je bilo strano...

Vratio se svojim mislima u trenutku kada su se bolovi opet polako približili, ali te misli su, ovaj put, izgledale potpuno drugačije u njegovoj glavi. Ne postoji nešto što će ostaviti iza sebe, osim ove kuće dvospratnice, malo novca na računu. I nekoliko starih uljanih slika negdje u

potkrovlju, za koje zna da ništa ne vrijede. Pored toga, imao je i malu penziju. Supruga će primati udovičku penziju. Jedan sprat kuće pripast će mladiću, na drugom će da stanuje supruga. Da je makar oženio sina do sada. Možda bi imao i unuke. Volio je djecu. Ali tek kad malo porastu. U ovim godinama ne bi mogao podnijeti plakanja, vrištanja, nevaljalosti...

„Nije važno“ pomislio je. „Zahvalan sam Bogu. Makar neće ostati bez ičega...“

Kako god da bilo, sin se zaposlio. A supruga će stanovati na jednom spratu, jedva sastavljati kraj s krajem s udovikom penzijom. Ali nije dobro da stanuju ovako zajedno... A da, dok je još uvijek živ, prepíše kuću na suprugu? Sin će sigurno navaliti da se proda.

„Nesretna žena,“ pomislio je. „Tako mlada dva puta postati udovica...“

Nije je pitao kako je umro njezin prvi suprug. A nije da ga nije zanimalo. Stanovali su u istom kvartu. Sjeća se da je par puta vidio tog čovjeka. Bio je mršav i visok, upalih obraza, bolešljiv. Najvjerojatnije je umro od tuberkuloze.

Odjednom je primijetio da prema svojoj supruzi potajno osjeća mržnju. Taj je mršavi, bolešljivi i tuberkulozni čovjek umro. A žena je svu njegovu životnu snagu uzela sebi, život mu ispila naiskap. Sada je došao red na drugog supruga. I kada on umre, ona će, iako bez krvoločnosti i strasti, nastaviti piti krv drugim muškarcima, tom snagom napajati svoju dušu.

Zapao mu je za oko jedan mali pauk koji je, u ćošku plafona, pokušavao da isplete mrežu. Negdje je bio pročitao da pauci dugo žive. Ko zna, možda ga sutra i njegova supruga ugleda i metlom mu uništi mrežu. Jednom pauku koji tako, bez pitanja, pokušava razvući svoju mrežu u sobi, suđeno je da umre na metli. Pauk je bio tamo, na plafonu. Među njima nije postojala nikakva veza. Jedno od njih je čovjek, svjestan da živi, a drugo, sa svojim tankim, končastim nožicama, besmisleno i bespotrebno stvorenje. Da li je zaista istina to da neke ženke-pauci, pojedu svog partnera nakon parenja?

„Da li će se,“ pomislio je, „nakon mene udati za nekoga drugoga?“

Zašto da se ne uda? Još uvijek je mlada. A možda se ni ne bi udala. Jedno vrijeme bi bila u žalosti. Možda bi se kasnije sprijateljila s nekim. Možda u ovom krevetu... A možda, s njegovim sinom,...

Zlovoljno je ustao. Pogledao kroz prozor. Baštu je obasjavalo sunce. Na nagnutoj grani smokvina drveta dvije su se mačke tukle. Namrštio se. Od one noći mrzio je mačke. Nije mogao podnijeti ni da ih gleda. Srećom jedna je pobjegla, a druga krenula za njom, udaljile su se skočivši preko zida.

Ovog ljeta nije se mogao brinuti o bašti. Trava je narasla do koljena. Koliko je samo puta napomenuo svom sinu, ali mladića ne zanimaju kojekakve bašte. Ko zna u kakvom će stanju biti sljedećeg ljeta...

„Prodat će on kuću čim ja umrem,“ pomislio je. Trebalo je to da spriječi. Jedina značajna stvar koju je uspio steći za života, jedini cilj koji je uspio ispuniti bila je ona, ta kuća. Sam je iscrtao njen plan, nosio cigle, mjerio drvene grede u centimetar, okrečio, i sve to na jednu stranu, dok je otplatio dugove, dobro se namučio.

„Ako napišem testament, hoće li ga ispoštovati?“ pomislio je. Pa se počeo smijati. Zašto svoj um toliko zamara onim što će biti nakon smrti? Nek čine šta im je volja. S njima je, uistinu, živio, ali nikada nije postao poput njih. Za otprilike dva i po mjeseca bit će pod zemljom. Živi će se pobrinuti samo za sebe. A što se tiče kuće, to je samo kuća, a ne neuništiv spomenik.

Baš ga briga!

U predsoblju bilo je upaljeno svjetlo. Sjena njegove supruge vidjela se na staklu vrata. Skinuli su tanku zavjesu koja se nalazila tu. Valjda je peglala. Je li bilo pametno peglati po ovakvoj vrućini? Zasigurno je obukla onu tanku, otvorenu bluzu. Kad bi se sagela dok radi nešto, vidjele bi joj se opuštene grudi. Grudi joj nisu bile lijepe, ali ga je izazivalo vidjeti ih kako se njišu. Kada bi sada otišao do nje i zagrlio je oko struka, šta li bi mu rekla? Ljutito bi nešto promrmljala i odgurnula ga. Ne voli da se dira dok radi. Kada bi znala da ima još tri mjeseca da živi, da li bi isto postupila? Možda bi ga sažaljevala, ne bi prigovarala, možda bi joj se i gadio, možda bi se već tada osjećala kao da spava s mrtvacem. Najbolje je ništa ne reći...

Pokušao je ustati iz kreveta ne praveći buku. Gledao je kroz prozor neko vrijeme. Htio je ispušiti jednu cigaretu, ali ga je bilo strah da ga ne uhvate na djelu. Nije želio nikakve nesuglasice, ako uđe i vidi ga kako puši cigaretu, počeo će mu prigovarati... Da li se uistinu toliko brinula o zdravlju svoga supruga? Možda se, pošto joj je prvi suprug umro na rukama, osjećala

odgovornom. A možda je to smatrala i potpunom odgovornošću jedne udate žene. Nije se radilo o tome da se boji bijesa svoje žene. Ono što je bilo važno, jeste to što se, usprkos svemu, nije htio pokazati bezvoljnim.

„Zašto bi me voljela?“ pomislio je odjednom.

I sam je znao da se kod njega nema šta voljeti. A i kakva bi veza mogla postojati između ljubavi, nečega sasvim drugačijeg od strasti, navike, samilosti i sažaljenja, tog silnog, tog stvaralačkog i svetog osjećaja, i te jadne udovice! Ljubav je najveći Božiji dar čovjeku. A ta žena nije očekivala ništa drugo od života, osim da živi kao sâmo meso i krv, odnosno samo kao jedan organizam. Nije se dvoumila pri udaji za njega jer je znala da će jesti i živjeti više nego s prvim suprugom. Kuća, malo novca i muškarac. Muškarac kojem je bilo potrebno kuhati. Osim toga, znala je da neće moći pronaći boljeg.

„Meni je bila potrebna ljubav,“ pomislio je, uzdišući. Prisjetio se jedne svoje šetnje pustim ulicama Brisela, jedne kišne ponoći. Kako je ta noć bila lijepa. Zašto se više nikada nije mogla ponoviti? Kako je samo bio sladak na usnama taj slani okus suza, koje su, iz očiju, curile na obraze. Da se barem još jednom može tako isplakati. Dok se ne zasiti...

Sklopio je oči. „Sve završava ovako, ovdje“, pomislio je. Je li vrijedilo živjeti poput biljke? Žena, piće, kocka... Ništa od toga. Dobro je znao od čega je žeđ zbog koje mu se život osušio, uvenuo. Svjesno ili nesvesno, čitav je život čekao onaj sveti Božiji dar. Ali više se nije imalo šta čekati. Smrt, osim što golemim križem označava jedan već odavno poznat kraj, nema drugo značenje.

Otvorio je oči. Pogledao u svoje prste. Vene su mu istaknutije sada nego prije sedmicu dana. Te izbočene, plavkaste vene na njegovim punačkim prstima imale su tužan izgled. Znao je po svojoj iscrpljenosti da brzo gubi na kilaži. „Ovi prsti će se osušiti“, potišteno je pomislio. „Nikada više ove ruke neće moći držati olovku i kist...“

Ali zašto ne? Da se makar, uz jedan trzaj, pomjeri s mjesta. Zašto se samo tako prepuštao? Nije li u njegovoj glavi već sve bilo spremno? Koliko je dugo već djelo, sa svim svojim detaljima, pred njegovim očima?

Ponovo je sklopio oči. Sada je stajao pred platnom. Radio je na remek-djelu koje je cijeli život sanjao da će jednoga dana stvoriti. Na paleti su mu bile nikome do sada poznate, vatrene boje. U jednom trenutku, pored njega se stvorila jedna djevojka. U kosi su joj sjala sunca. Imala je crvene, sitne usnice. Njene tamne oči boje uzburkalog mora bile su uplakane. Koža joj je imala topao, neobjašnjiv, čist miris. Ruke je pružala prema slici. Na licu joj se vidio božanski zanos. Svojim bijelim, sitnim, ljupkim rukama dodirivala je boje. „Vi ste genije,“ govorila je, kao da mu laska, „obožavam Vas“. Privila mu se za vrat, jecajući. Tako su, jedno pored drugog, ostali jedno vrijeme ne pričajući. Onda se polako izvukao iz djevojčinog zagrljaja. Skinuvši naočale debelog okvira i debelih stakala, koje je koristio samo kad je radio, blagim pogledom promatrao je djevojku. Poželio joj je reći da je zakasnila ali mu djevojka nije dozvoljavala da govori. Ponovo ga je grlila. „Godine nisu bitne. Vi ste, po svojoj genijalnosti, od mene dosta mlađi. Ja sam po jačini svojih osjećaja starija od Vas.“ Tada je morao odati svoju tajnu. „Ja ću uskoro umrijeti,“ rekao je. „Dani su mi odbrojani. Ja sam jedno staro drvo osušene srži. A Vi ste jedna dražesna, lijepa, vesela golubica, puna života. Nisu za Vas moje suhe grane,“ rekao je. Djevojka mu, isprva, nije vjerovala. Oči su joj užareno sjale, kao da izaziva smrt. „A šta je to život?“ rekla je. „Uzalud postojati godinama, poput život mrtvacu? Ne želim ja tako živjeti. Život je moći živjeti punim plućima. Želim s Vama živjeti i umrijeti. Uzmite me. Odvedite me. Hajdemo, dva mjeseca. Pred nama su dva duga mjeseca...“

Nije ni primijetio da su mu iz očiju potekle dvije suze. Pogled mu se usmjerio kroz prozor prema bašti izmijenjenoj pod vrućim zrakama sunca, na pognutoj grani smokvina drveta golema mačka sive dlake koja se maloprije tukla s drugom, bezbrižno je oštrila svoje kandže.

Na nekoliko mjesta kamenog zida bašte stvorile su se rupe. U izobličanim, zapuštenim gredicama nalazilo se uvenulo, divlje cvijeće izraslo iz sjemena prošlogodišnjeg cvijeća. Blijedo, pod suncem oslabljeno, savijeno cvijeće. Život mu je prošao u naivnim, dječijim maštanjima. Sada je bolje shvatao da se nema više šta učiniti. U duši je osjetio gorcu i nepodnošljivu muku. Zašto da čeka da prođu tri mjeseca? Još tri mjeseca patnje, tri mjeseca svjesnog produžavanja bezvrijednog ništavila svog života... Bi li mogla ova zadnja tri mjeseca biti išta drugačija od proteklih šezdeset godina? Za to nema ni tračka nade.

„Da sam bogat, možda...“ pomislio je i zastao. A šta bi mu bogatstvo donijelo? Zar nije ljubav ono za čim je tragao? Kakav to novac može, u ovom dobu, kupiti ljubav koju je tražio? A

što se tiče drugih zadovoljstava koje može kupiti novcem, ufi! Kad bi se odjednom obogatio, možda bi i pronašao nešto da radi. Ako ništa, može sjesti u avion i poći u Evropu ili Ameriku, na putovanje koje će trajati do njegove smrti. S mnogo novca moglo bi se kupiti nešto veoma slično ljubavi i slavi. A pošto je sve to samo produkt ispraznog sanjarenja, zašto da čeka? Da li se plašio? Dva mjeseca, prije ili poslije. S obzirom na to da nema druge mogućnosti, da se barem baci u more, ako ništa, spasit će se bez patnje...

Ili se neka skrivena nada nalazi u njemu? U roku od tri mjeseca može se pronaći novi lijek. Jedan čudotvorni lijek, poput pencilina, doktor iz Amerike,... Moguće je. Toliko ljudi radi na tome. No, ni to nije ništa više od isprazne, djetinjaste utjehe. Kako on, ovdje, može imati koristi od uspjeha doktora iz Amerike?

„Prodat ću kuću i odseliti se,“ pomislio je. Počeo je računati moguće troškove. Onda je shvatio da opet samo sanjari. Uzdahnuo je.

„Možda,“ pomislio je, „usprkos svemu, još uvijek ne vjerujem da ću umrijeti za tri mjeseca. Ovo nije nadanje, već nevjerovanje. I, ako je tako, koja je razlika između mene i osobe koja ne zna kada će umrijeti? Samo o tome razmišljam više nego drugi ljudi, toliko.“

Opet se, umorno, sručio na krevet. U jednom trenutku, kao da mu je bilo oduzeto sve što je očekivao od života. To je mogla biti i neka vrsta zasićenosti. Ali ovo nije bila zasićenost poput one od prije trideset, trideset i pet godina, u Briselu, kada je tražio smrt, ili kada je nožem posjekao sebi lice u sobi pansiona Rue Feyder. Njegova želja za smrću tada, za razliku od danas, bila je zato što je očekivao mnogo toga od života. Da je tada bio saznao da ima još dva, tri mjeseca života, njegovo ponašanje bi bilo potpuno drugačije. Vjerovatno bi živio ludo, uživajući. Možda bi mu palo na pamet i da se ubije. Vjerovatno, ne bi ovako, bojažljivo, čekao dolazak smrti. Čak i kad u njegovoj moći ne bi bilo da nešto učini, borio bi se.

Uviđao je da je ravnodušnost koju je osjetio prvoga dana proisticala iz nesposobnosti da shvati ozbiljnost situacije. A posustalost koju je sada osjećao jeste, bez sumnje, umrtvljenost izazvana strahom! Prisjetio se da je prvog dana, naredni period smatrao jednom vrstom medenog mjeseca koji će provesti iscrpno uživajući u svim preostalim zadovoljstvima života. Ni to nije bilo ništa drugo nego, pod utjecajem onog dana, djetinjasta utjeha kojoj je morao pribjeći, da ne bi posustao u tom trenutku.

Neiskušena i nepoznata zadovoljstva, užici za kojima nikada ni nije žudio mogli su biti važni, čovjek unutar posljednja tri mjeseca može tragati za novim stvarima. No, potrebno je moći donijeti odluku. Jer ako se, ne znajući šta treba učiti, uznemiri, neće moći ništa dovršiti. Ne važi li ovo za cijeli život, a ne samo za tri mjeseca? Kada bi makar mogao odrediti jedan cilj, kakav god, pa da prema njemu, ostavljajući sve druge mogućnosti po strani, ravno korača, bilo bi moguće da u jednom trenutku, neuspješan u svom zadatku, uroni u ponor jada, ili, ukoliko bude uspješan, dostigne, recimo, pravu sreću. Ali tako opasnu igru ne može igrati svako. A pogotovo ne on. Nije li se povlačio iz svih poduhvata čim se pojavi prva mogućnost gubitka? Možda je takav od rođenja, stvoren nedovoljno jak za bilo kakve borbe. I hrabrost je Božiji dar. Bivao bi obuzet isključivo vanjskom ljepotom velikih strasti, ali nikada nije dopustio da ode toliko daleko da im postane zarobljenik. Ima li pravo da jadikuje sada?

„Sam pao, sam se ubio,“ pomislio je. „Tako mi je suđeno. Šta da se radi?“

Ispružio je ruku prema paketu cigareta na noćnom ormariću. Zastao je. Želio je do mile volje udisati taj topli, plavičasti dim. Više ni nije bilo zabranjeno. Mogao je pušiti koliko je želio. Zar mu nije doktor rekao da se, isključivo radi zdrave ishrane, ne muči uzalud? Kao da razgovara s bolesnikom koji se izliječio, s jednom vrstom opuštenosti. Ali supruga mu je peglala u predsoblju. Mogla je odjednom ući i uhvatiti ga na djelu.

„Neka uđe,“ pomislio je. „Zar ću se više pravdati?“

Iz paketa je izvukao cigaretu, smjestio je među usne i, dok je tražio upaljač, opet zastao. „Ako budem pušio na prozoru, razići će se dim,“ pomislio je. Približio se prozoru. Odjednom je osjetio kao da će se ugušiti. Uzeo je cigaretu iz usta i bacio je vani. Znao je šta je to bilo. Bila je to bespomoćnost. Prljavo, odvratno ulizivanje, gore od očaja i nepromišljenosti. U njemu su se uvijek vodile besplodne borbe da prikaže nečiju nepravednost, nepravednost sudbine ili Stvoritelja kao razlog što mu je život uništen. Ako nije bio u prilici živjeti kako je želio i ako mu je više bilo stalo do života drugih nego do samog sebe, bi li se to moglo smatrati ulizivanjem? Istina je. Nikada nije bio hrabra osoba. Samostalno donijeti odluku, biti primoran hodati sam na ulici a da, makar i krajičkom oka, ne pogleda u nekoga, bile su stvari kojih se najviše bojao.

„Šta da se radi,“ pomislio je ljutito. „Bog me je ovakvog stvorio. Svakako ću mu uskoro odgovarati za sve!“

Obukao se nevoljko. Pogledao se na ogledalu ormara. Brada mu je porasla. Kako je samo ružno to nabreklo, okruglo lice, s prosijedom bradom. Je li s takvim licem sanjao o ljubavi? Prisjetio se zlatokose djevojke i gorko nasmijao. Sa svojim debelim, spuštenim kapcima, nesimetričnim, obješenim, mlohavim obrazima, sitnim, izgubljenim, nesigurnim očima...

Otvorio je vrata i izašao napolje. Njegova supruga još uvijek je peglala u predsoblju. Kada joj je suprug izašao iz sobe, podigla je glavu i samo ga ravnodušno pogledala, a onda je, bez ijedne riječi, nastavila sa svojim poslom. U pogledu je imala neprijatnu, neopisivu bezizražajnost.

Šta li je bio razlog zbog kojeg se taj pogled, kojeg je uvijek smatrao naivnim, možda pomalo i blesavim, tako iznenada, do neprepoznatljivosti promijenio? U kući se dešavalo nešto o čemu on nije znao. Pomislio je na to kako od prošle sedmice nije spavao pored svoje žene. Zaustavio se ispred stepeništa, okrenuo i ponovo je pogledao. Da li ih je doktor potajno obavijestio? Ali u tom pogledu bilo je nečeg dosta drugačijeg, niti sličnog sažaljenju. Nije to mogao protumačiti. Nešto poput gađenja. Možda joj je dosta svega. Vjerovatno osjeća mržnju i odvratnost prema ovom, drugom suprugu koji umire. Žene osjećaju odbojnost prema muškarcima koji se ne znaju odbraniti. Čak ni od same smrti. Kako li su samo neizdržljivi ti muškarci! A one su jaka bića puna krvi. Da je nije bilo stid ili da joj je suprug bio dozvolio, odavno bi jedno dijete rodila. One su stvorene da rađaju i žive. Možda je svog supruga mrzila jer joj nije dozvoljavao da rodi. To je bila njezina sama bit. Trebalo je da doji. Da osjeti porođajne bolove. Iz nje je šikljao život. Jednom je, kada je posjekla ruku, vidio mlaz krvi koja cirkulira njezinim venama. Gusta, životom ispunjena i napojena tečnost. Užareno crvena. Vrela. Pomislio je da bi, da ga nije strah krvi, i u nadi da će dobiti dio njezine snage, zgrabio i sisao taj posječeni prst. Osjećao je koliko je lijena i koliko je prljava njegova vlastita krv. Nekada je davno možda i bilo neke gorljivosti u njemu. No vremenom je, osim u trenucima požude, izgubio svu ushićenost, svu onu razigravajuću i oživljavajuću poletnost.

Zaustavio se na dnu stepenica i podigao pogled. Njegova supruga imala je na sebi onu tanku bluzu od krepa. Mora da joj je od vrućine cijelo tijelo omlohavilo. Opet je pomislio na to kako više od sedmicu dana nije vodio ljubav s njom. Dušom mu je prostrujao neodređen strah. Strah od prevare, moglo bi se reći. No, da li je to bilo moguće? Da li je bilo razloga za to?

Po prvi put u životu je osjetio takvu brigu. Prisjetio se kako, pored svoje prve supruge, nikada nije osjetio ljubomoru niti najmanju sumnju. Koja je bila razlika između te dvije žene? Druga kao da nikada nije bila dovoljno mlada. Da je na njenom mjestu bila ona prva, ne bi osjećao nemir pri razmišljanju o tome šta će šta će činiti nakon njegove smrti.

“Samo da mi neko kaže da oni Indijci nisu u pravu. Čim čovjek umre, njegovu ćete suprugu, konkubinu, šta god ima, baciti u vatru...”

Nakon smrti, trebalo bi da se čovjek može vratiti i vidjeti šta rade njegovi živi. Ali tek nakon što prođu prvi dani, nakon što završi poglavlje istinskih i lažnih suza...

Nije teško pretpostaviti šta će se dogoditi. Šta je on sam učinio? Iako je bio čovjek u godinama? To je, uistinu, pravo i žene. Nema se tu šta ne razumjeti ili ne znati. Nije vrijedno tugovanja. Da poživi još deset godina, šta bi se to dogodilo? Možda bi bilo još gore. Znao je, znao, ali ipak je u duši osjećao bijes i negodovanje. Bilo je nepravedno. Osjetio je dozu nepravdičnosti u toj činjenici. Nije li on imao više prava od te žene da živi, sretno i dugo?

Ponovo se zaustavio pred ulaznim vratima. Nije znao šta da učini niti gdje da ode. Nije imao ljubavnicu, čak ni prijatelja niti rođaka koji bi mu bili podrška u ovakvom jednom danu. Nisu mu bila suđena ta vatrena prijateljstva, te sulude privrženosti. Ali kako godine prolaze, sva se prijateljstva raspadnu, svedu na razinu razbibrige koja postoji samo u društvenim igrama i ispraznim čavrljanjima; kako koža, vremenom, zadeblja i dobije ljusku, tako se i oko emocija počinje zatvarati debeli oklop bezosjećajnosti.

Prije bi ili išao u kafanu na stanici Erenköy, u jednom ćošku odigrao dvije partije tavle s još jednim penzionerom, strastvenim igračem poput njega samog, ili bi, ako poželi, prošetao do obale i u Meminoj bašti malo pijuckao čaj, malo posmatrao ljude koji plivaju u moru. Ali danas nije bio voljan da vrijeme provede tako, besmisleno. Trebalo je da učini nešto drugačije. Trebalo je da učini nešto, pa makar i neku ludost, kao prije trideset, četrdeset godina.

Kad bi uskočio u taksi i otišao do Bosfora, Kanlidže ili Beykoza... Usprkos svojim namjerama, dugo vremena nije uspijevaao pronaći priliku za takav izlet. Ko zna kako je tamo sada vjetar blago i prijatno puhao. Svuda zelenilo. Djevojke i mladići koji se grle i ljube po brdima i šumarcima...

U jednom trenutku osjetio je uzbuđenje što će krenuti na izlet. A onda je pomislio na put. Na vrućinu. Na to kako će biti sam i bez prijatelja među tim ljudima koji pršte od radosti. Osjetio je da je prava smrt već odavno došla i nastanila se u njemu. Nije imao šta da radi tamo.

Izašao je na ulicu i pogledao oko sebe. Na ulici nije bilo ljudi. Neki su se sklonili u hladan polumrak svojih kuća, a neki pribjegli moru. Osvrnuo se i pogledao. Njegova je žena bila na prozoru i promatrala ga, skrivena iza zavjese. Kao da je na trenutak osjetio bijes. Onda je, hodajući polako, skrenuo iza ugla i kročio na asfaltni put koji je vodio prema Erenköyü.

U Briselu je postojala jedna šuma i u nju bi, čim sunce makar i malo izađe, otrčala djeca, omladina, stari; i na prostranoj bi livadi oko jezera, svako na svoj način, uživao u suncu, čistom zraku, a prije svega bogatom zelenilu. Ljubavni parovi bi, zagrljeni, šetali po sporednim putevima, pustarama, ispod drveća. Majke i dadilje bi krajičkom oka posmatrale djecu koja utrkuju svoje igračke jedrilice u jezeru, čitale knjige ili plele.

Osim nedjeljom, rijetko je viđao muškarce. Muškarci su uvijek bili na poslu. Samo bi stariji, naslanjajući se na svoje kišobrane ili štapove, s lancem psa u jednoj ruci, tumarali uokolo dok ne bi pronašli klupu ili kutak koji sunce dobro grije. Vrhovi trave bi, i u najtoplijim danima, bili prekriveni blagom rosom ili vlagom.

S vremena na vrijeme tišinu bi prekidali usklici onih što čamcem plove po jezeru, glasan smijeh onih koji radosno trčkaraju po malim otocima jezera, ili plač neraspoloženog djeteta; šuma bi katkada izgledala i kao vašar; no, sredinom sedmice, u osamljenoj tišini i miru, vrijeme je, dok sunce u potpunosti ne zađe, protjecalo sporo, zamišljeno i sretno.

Ljubav prema zelenilu u njemu se javila nakon djetinjstva provedenog u malom, sušnom anadolskom gradu. Šume je najviše volio zbog njihovog zelenila. Koliko je samo puta zamišljao da uzme platno, ode tamo i naslika portret zelenila.

Tako je on tada govorio. Pričao je o portretu zelenila, portretu stepe, vode i tamnoplavog oka, nasmijavao prijatelje. Međutim, on je to govorio sasvim ozbiljno. U zelenilu šume, smeđilu stepe, plavetnilu mora i sjajnog oka pronalazio bi njima jedinstvenu životnost i ljudskost. Doduše, nikada nije uspio naslikati portret kakav je zamišljao. Krivica čak, na neki način, ni nije bila njegova. Kad bi s tom namjerom dolazio u šumu i vadio svoj papir, osjećao bi da će priroda i

stvari, odjednom, zajedno sa svojom ljudskošću koju je vjerovao da posjeduju, oživjeti i ustati, uplašio bi se i odustajao.

„Ti si zaluden zelenilom,“ rekla mu je jednom gospođica Fortamps. Bila je to istina. On bi, izležavajući se na travi obale jezera, ni ne primjećujući da uznemirava one koji u šumarcima vode ljubav, svoje oči predavao hiljade valovitim tonovima te boje koju priroda najvelikodušnije daje, i, potajno, zamišljao kako će pronaći svima nepoznatu, nezamislivu, potpuno novu zelenu boju.

Njegova ta strast bila je predmet ismijavanja prijatelja sa akademije. Jedna djevojka iz Švicarske mu je, jednoga dana, dok je on opet zanosno govorio o zelenoj, dala ime „Grüne Heinrich“, i dugo vremena se nije mogao otarasiti tog nadimka. On je kasnije s tom djevojkom jednom vjerovatno i vodio ljubav. Da li je to bilo prije ili nakon što mu je dala nadimak? Bila je lijepa djevojka. Živahna, vatrena, veoma spretna djevojka. Kako li se ono zvala? Hilda, vjerovatno. Da li je stvarno bio sa tom djevojkom?

Postao je sumnjičav. S vremena na vrijeme iznenada bi se prisjećao događaja čiju istinitost nikada nije propitivao, a zapravo ih je izmislio ili u svojim mislima proživio. Moguće je da je samo priželjkivao i razmišljao o vođenju ljubavi sa tom Švicarkom. Ta djevojka se, za vrijeme njegovog bespotrebno dugog studiranja, poput komete, pojavila i nestala. U njezinom humoru, za razliku od onog drugih djevojaka, bilo je lagane, skoro neprimjetne, ugodne koketnosti, radosti izazvane nestašlukom i slatkoće djetinjastog narugivanja. Djelovala je veoma dobrodušno. Toliko da se sjećao koliko je besanih noći proveo zbog priča onih koji su htjeli iskoristiti njenu dobrotu. Moguće je da je na kraju i on, isto tako, izvukao korist iz te njezine dobrote.

Što je više razmišljao o tome, to je više detalja i nevažnih događaja, nakon svih tih godina, oživljavalo pred njegovim očima. Zbog te djevojke se posvađao i sa vlasnicom pansiona. Gazdarica je bila okorjela katolkinja, jedna neudata i ružna žena. Da, sjetio se. Jednoga dana mu je, na njegovo stalno “gospođo”, ljutito odgovorila: “Ja sam gospođica!” Te iste noći je, kada je saznala da je u sobu doveo djevojku, nastao pravi rat. Kako da to zaboravi? Djevojka je imala savršeno tijelo. Bila je, za jednu Švicarku, nevjerovatno vatrena. Kako je moguće da se više nikad nisu vidjeli? Da nije ona ona djevojka koja je, nakon što je svakoga nasamarila, pobjegla u Italiju?

Nasmijao se i u sebi pomislio kako ženama ne treba vjerovati. Iz nekog razloga, njegovo uvjerenje da je zaista vodio ljubav s tom lijepom djevojkom odjednom je oslabilo; nije shvatao ni da se na neki način osjećao ponosnim što se ubrajao među prevarene. Uostalom, kakvog je sada imalo značaja to da li je bio obmanut, izigran? Zaista bi volio ponovo sresti svoje prijatelje iz tog doba, čovjek, uostalom, ni ne primjećuje kako se on sam mijenja. Čovjeku se čini da se, u tom procesu vlastite izmjene, drugi ne mijenjaju. Kao da su sve te Laurensice i Hilde još uvijek bile jedinstveno lijepe.

Nisu bile. Čovjek to shvati tek kada se s jednim prijateljem susretne nakon mnogo godina. Bio bi razočaran. A ponekad i sretan zbog tih promjena. Koliko god razmišljao o tome da će sve, vremenom, izgubiti oblik, formu i mladolikost, koliko god on to pokušavao predočiti sebi, bilo je nemoguće stare snove izbrisati iz glave.

Koliko li ih je živo? Prošao je jedan veliki rat. Moguće je da su muškarci mrtvi, a žene udovice. Šta li je sa gospođicom Laurens? Možda se ni nije udala. Možda je, kao i vlasnica pansiona, postala samo starica. Nedjeljom bi, s lancem psa u ruci, sama šetala velikim bulevarima. A gospođica Fortamps? Egocentrični Zuikens?

Bilo je čudno to. Svi su tada mislili da će postati slavni slikari. Međutim, niko od njih se nije istakao. Ili on nije čuo za njihovu slavu. To, naravno, nije značilo ništa. Veliki slikari nisu se uvijek mogli lako obučiti u svim vremenima, međutim, ko sve samo, u ono doba, nije vjerovao da je prevazišao velike učitelje! Čak i Paul, koji ni kist nije znao pravilno držati. Istina, nije da se ni on sam nije nadao da će postati slavan. Maštao je o tome kako će ga, kada se vrati u domovinu, čuvati kao malo vode na dlanu i kako će se njegovo ime početi spominjati uz imena velikih slikara. A koji su to slikari postojali u Turskoj? Osim gomile bezvrijednih bojača krpa?

Ubrzo nakon povratka u Tursku, kako li se samo razočarao. Bio je to najteži period velike ekonomske krize. Niko nije mario za umjetnost niti slikanje. Nikoga nije zanimala njegova diploma. Počeo je raditi kao nastavnik likovne kulture u jednoj osnovnoj školi u Istanbulu. U ogromnom Istanbulu nije postojao salon u kojem bi izložio i pokazao svoje slike. Teškoće su ga brzo obeshrabrile. Da se opirao i tražio način da se približi onima koji vladaju tržištem, možda bi i uspio nešto postići. Ali on je odmah zapao u očaj, a i time što se oženio, doprinijeo je svom današnjem stanju.

Zasigurno, ženidba nije bila dobar izbor. No, kada je bolje razmislio o tome, preminula supruga mu i nije stvarala prepreke. Zbog svoje šutljivosti, pokornosti i jednostavnosti mogla se na neki način smatrati neuobičajenom ženom kojom bi se jedan slikar oženio. Nije imala nikakve veze sa slikarstvom ili umjetnošću. Nije se miješala u njegove uljane slike niti se žalila na nered u kući, a kada bi je upitao za mišljenje, odgovarala bi da joj se u potpunosti dopada ili bi začuđeno odmahivala glavom.

Počeo se grohotom smijati. Dogodilo se to vjerovatno iste one sedmice kada su se vjenčali. Palo mu je na pamet da naslika svoju ženu nagu. Kada ju je pitao da se svuče, jadna žena se prestrašila i počela plakati.

Razodjenu se pred muškarcem, makar to bio i vlastiti suprug, za nju je predstavljalo razvratništvo. Mora da se čak i svojoj porodici požalila, jer ga je jednog dana tast nasamo, nakon dugog govora o tome kako je svoju kćer odgojio po islamskim principima, dobro izgrdio i rekao, “da više ne čujem o ovakvim sramotama!” Utjecaj tog događaja na njega bio je ogroman. Danima je brinuo i tugovao, u sebi donosio odluke o razvodu. Ali jednom uspostavljena veza nije se mogla tako lako prekinuti. Supruga, koja mu se bez ikakvih žalbi pokoravala u krevetu, godinama nije pristajala stati pred njegovo platno, čak ni za jedan portret. Jednoga dana, nakon mnogo godina, na insistiranje njihovog sina pristala je da je naslika, međutim, tvrdila je da slika ne liči na nju i rastužila se; tada je možda po prvi put u životu posumnjao u svoj veliki genij u koji je slijepo vjerovao.

Ali ništa od toga nije bilo bitno. Umjetnost je, prije svega, pitanje ljubavi. On je, cijeli život, tražio tu ljubav; čak je i skrio u sebi, nije da nije pokušao da je oživi, ali nije išlo, nije uspio. Znači da ona nije bila rasplamsani žar, crven poput krvi, nego, izgleda, slab ugljen kojeg je trebalo dodatno potpaliti, ta vatra u njegovom srcu. Izgubila je svu svoju toplinu kada je ostala napuštena.

Nije uvijek imao ni sreće. Bilo je i onih koji su ga sputavali, niko mu nije pomagao. Prva izložba koju je uspio otvoriti u jednom zabačenom salonu nakon povratka iz Evrope privukla je naročitu pozornost. Činilo se zasigurnim da će Državni muzej slikarstva i kiparstva otkupiti koju od njegovih slika. Međutim, nešto se dogodilo, i, zbog spletkarenja nekolicine ljubomornih ljudi počelo se govorkati da su slike plagijat, pa je bio prisiljen zatvoriti izložbu. Da je imao podršku,

ništa od toga se ne bi dogodilo. Onda, i ta briga o novcu i izdržavanju porodice je ubijala umjetnika. Nije se mogao ni boriti za sebe iz straha da će mu oduzeti mjesto nastavnika. Da nije bio oženjen, možda bi, sam, to sve i mogao podnijeti. Da je makar imao nešto novca ili daidžu na kojeg bi se mogao osloniti. Dok su svi pronalazili način da makar jednom godišnje posjete Evropu, on više nije uspijevaao ni boje priuštiti. Ne. Nije mogao tako stvarati. Umjetnici nisu tako sazrijevali. Šta se kasnije dogodilo? Krenuo je s trgovinom. I zaradio.

Zastao je. “Kako god,” rekao je, čudnim, mrzovoljnim tonom u glasu. “Vidjet će. Vidjet će oni ko je Zahit İlođlu. Çallı, İyem, Eyübođlu... Dokazat ću svima kakva su oni farsa.”

Ni ne primjetivši, stigao je do mosta Erenköy. Odsutno je gledao u daljinu. Puhao je lagan, osvježavajući povjetarac. Među baštama koje su se valovito pružale prema moru vidjeli su se bijeli dvorci velikih vezira s kulama, starinske vile, moderne stambene zgrade ružnih oblika, popločane ili prekrivene mozaicima, spljoštene kuće nakrivljenih krovova nalik na kokošinjce.

Ovaj neuredan prizor, kojeg je nekoć ravnodušno, čak i s primjesnom suosjećajnosti posmatrao, odjednom je izazvao nemir u njegovoj duši. Osjećao je da polako sav taj nekadašnji spokoj i sjetnu ljepotu zamjenjuje kruti i materijalistički poredak, sazdan od hladnog kamena i betonskih zidova. Shvatao je da se zajedno sa nestajanjem te ljupkosti, i njegovo vlastito doba završilo zauvijek. Koliko god da se trudio, bilo je uzalud. Više nije ni u čijoj moći bilo zaustaviti, prekinuti, čak ni usporiti taj tok događaja.

Još više usporavajući svoj korak, približio se sredini mosta zaobljenoj poput kupole. Odatle je bilo moguće vidjeti more u vidu tanke, svijetloplave linije. U daljini, na odatle nevidljivom kraju ceste, iza šiljatih vrhova topola, na mjestu gdje su se spajali nebo i more, među gomilama raštrkanih oblaka, sunce je užareno sjalo. Naslonio se na ogradu mosta i pogledao dolje. U smjeru Haydarpaše, nakon drugog mosta, pružale su se dvije usijane pruge, koje su se, prolazeći kroz rascjep između strmih brda i skrećući na jednu stranu, gubile iz vida. Kamenčići među tračnicama, flekavi od mašinskog ulja, postali su tamniji, beživotniji, ružniji.

“Kada bih se bacio odavdje,” pomislio je, “dok voz prolazi... Sve bi bilo gotovo u jednom trenu. Zašto da čekam...”

Kao da mu je nesto zapelo u grlu. Oči su mu zasuzile.

Bila je to jedna čudna igra. Kao da, usprkos svim tužnim i lijepim uspomenama, uopće nije živio svoj život. Nedugo nakon njegove smrti, neće ostati ni traga da je ikada bio živ.

Ponovo se sagnuo. Pogledao je u šine. Ponovo je pomislio, “Koja je razlika između sada i tri mjeseca poslije?” Ugrizao se za usne. Znao je da neće moći, da je, u jednom iščekivanju, svoje krupno tijelo primoran vući do kraja.

Počeo se tiho, sumanuto smijati. Obrve su mu se skupile na jedan čudan način, njegovo lice poprimilo je neuobičajen, zastrašujući oblik.

“Vidjet će oni!” progundao je, kroz divlji, srdit smijeh. “Vidjet će ko je Zahit İlođlu. Nisam još uvijek umro, nisam. Tri mjeseca, je li? Samo da se dohvatim kista. Sve je u glavi, gospodo. Ako možeš u glavi zamisliti svoje djelo, gotovo je. Ostalo je jednostavno. To može svatko učiniti. Učinit ću. Vidjet ćete. Sve mi je u slavi spremno. Spremno već godinama. Samo da počnem...”

Iz suprotnog smjera pojavio se prigradski voz. Dim iz kotla lokomotive koja se velikom brzinom približavala odjednom je obavio most u tamu.